

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra preprimární a primární pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Výchova dětí na 1. stupni ZŠ k hodnotám za pomoci programů

Pedagogického centra Arcibiskupství pražského

Values education for children in primary education through programs of the

Pedagogical Center of the Archbishopric of Prague

Magdaléna Macková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Stará, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Výchova dětí na 1. stupni ZŠ k hodnotám za pomoci programů Pedagogického centra Arcibiskupství pražského* potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 9. 7. 2023

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Janě Staré, Ph.D. za trpělivost a cenné rady při vedení této práce. Dále chtěla poděkovat doc. PhDr. ThDr. Mgr. Noemi Bravené, Th.D., Ph.D. za pomoc s výběrem tématu. Děkuji také všem pracovníkům Pedagogického centra Arcibiskupství pražského, zejména vedoucí centra ThLic. Ing. Marii Zimmermannové, Th.D. za poskytnutí rozhovoru a Mgr. Elišce Vrbové za zprostředkování kontaktů s učiteli. Ráda bych poděkovala také všem paním učitelkám, které se zapojily do výzkumu. Moje velké poděkování patří celé mé rodině, hlavně mému manželovi, který mě vytrvale ve všem podporoval, dětem za jejich trpělivost a babičkám za jejich pomoc.

ABSTRAKT

Tématem této diplomové práce je výchova dětí k hodnotám za pomoci programů Pedagogického centra Arcibiskupství pražského.

Teoretická část se zabývá: tématy běžnými pro život v naší společnosti a zároveň úzce souvisejícími s křesťanstvím, některými vývojovými teoriemi, charakteristikou dítěte mladšího školního věku, rozбором Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání z hodnotového hlediska, stručným seznámením s problematikou etické a náboženské výchovy v naší společnosti a představením Pedagogického centra.

Hlavním cílem empirické části je zjistit a popsat, jak Pedagogické centrum usiluje o výchovu dětí na prvním stupni základní školy k hodnotám. K dosažení zmíněného cíle jsem využila následující výzkumné prostředky: obsahovou analýzu anotací programů Pedagogického centra zaměřených na první stupeň základní školy, rozhovor se zakladatelkou Pedagogického centra a obsahovou analýzu rozhovorů s osmi učitelkami, které se svými třídami programy navštívily.

Na základě empirické části bylo zjištěno, že Pedagogické centrum má velmi široký záběr své činnosti, a to v oblasti výběru témat, volby prostředků a materiálů, ale hlavně v množství a hloubce hodnot, kterých se ve svých programech dotýkají. Činnost Pedagogického centra je učiteli velmi pozitivně hodnocena.

KLÍČOVÁ SLOVA

výchova, hodnoty, výchova k hodnotám, etická výchova, křesťanství, Pedagogické centrum

ABSTRACT

The topic of this diploma thesis is the education of children in values through programs of the Pedagogical Centre of the Archbishopric in Prague.

The theoretical part deals with topics common to life in our society and at the same time closely related to Christianity, several development theories, characteristics of child in primary school, analysis of Framework Educational Program from a value point of view, a brief introduction to the issue of ethical and religious education in our society and presentation of Pedagogical Centre.

The main goal of empirical part is to find out and describe how the Pedagogical Centre strives to educate the children in primary school about values. I used the following research tools to achieve the mentioned goal: content analysis of Pedagogical Centre program annotations focused on primary school, interview with the founder of the Pedagogical Centre and content analysis of interviews with eight teachers who visited the programs with their class.

Based on the empirical part, it was found that Pedagogical Centre has a very broad scope of its activities, namely in wide scope of topics, choice of methods and materials and mainly in the quantity and depth of values contained in the programs. The activity of the Pedagogical Centre is evaluated very positively by the teachers.

KEYWORDS

Education, values, values education, ethical education, Christianity, Pedagogical Centre

Obsah

Úvod	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Výchova k hodnotám – aktuálnost tématu	10
2 Křesťanská témata v naší společnosti.....	13
2.1 Křesťanské svátky a lidové tradice	13
2.1.1 Liturgický rok a jeho přesah do běžného života.....	13
2.1.2 Neděle jako den odpočinku	16
2.2 Čeští světcí a historie	16
2.3 Sakrální architektura	18
3 Psychický a morální vývoj dítěte	19
3.1 Jean Piaget a kognitivní vývoj	19
3.2 Erik H. Erikson a etapy lidského vývoje	23
3.3 Lawrence Kohlberg a morální vývoj	25
3.4 James W. Fowler a stupně víry	28
4 Charakteristika dítěte mladšího školního věku.....	30
5 Hodnotová témata v Rámcovém vzdělávacím programu.....	33
5.1 Hodnoty v Rámcovém vzdělávacím programu.....	33
5.1.1 Klíčové kompetence a hodnoty	33
5.1.2 Vzdělávací oblasti a hodnoty.....	36
5.1.3 Doplňující vzdělávací obory a hodnoty.....	40
5.1.4 Průřezová témata a hodnoty	40
5.1.5 Velká revize RVP ZV	42
6 Hodnoty a výchova k hodnotám ve škole.....	43
6.1 Hodnoty	43

6.2	Doplňující vzdělávací obor Etická výchova	45
6.3	Etická výchova na 1. stupni základní škola – praxe	46
6.4	Náboženská výchova ve školách	47
6.5	Náboženská výchova ve školách – praxe	48
7	Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského	50
EMPIRICKÁ ČÁST		53
8	Metodologie a výzkumné otázky	53
8.1	Výzkumné otázky a nástroje	53
8.2	Metodologie sběru dat	54
8.2.1	Obsahová analýza anotací programů	54
8.2.2	Rozhovor se zakladatelkou a vedoucí Pedagogického centra	55
8.2.3	Strukturovaný rozhovory s učitelkami a jejich analýza.....	55
9	Výsledky výzkumu a jejich interpretace	57
9.1	Vznik a poslání Pedagogického centra	57
9.2	Návštěvnost programů Pedagogického centra	58
9.3	Hodnoty v programech Pedagogického centra	60
9.4	Prostředky používané v programech Pedagogického centra	65
9.4.1	Pedagogika Franze Ketta	68
9.4.2	Hodnotové vzdělávání podle sestry Cyril Mooney	68
9.4.3	Vznik programů Pedagogického centra a několik příkladů.....	69
9.5	Klasifikace programů Pedagogického centra.....	71
9.5.1	Programy podle prostředí, ve kterém se konají	72
9.5.2	Programy Pedagogického centra podle hlavních témat.....	76
9.6	Jak vnímají programy Pedagogického centra učitelé	81
9.6.1	Zkušenost dotázaných učitelek s programy Pedagogického centra.....	81

9.6.2	Hodnoty v programech Pedagogického centra podle dotázaných učitelek ...	81
9.6.3	Programy Pedagogického centra a další výuka	83
9.6.4	Jak učitelé hodnotí práci Pedagogického centra.....	84
10	Shrnutí	86
	Závěr.....	90
	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ.....	92
	Seznam použitých knižních zdrojů.....	92
	Seznam použitých internetových zdrojů.....	96
	Seznam tabulek.....	99
	Seznam grafů	99
	Seznam příloh.....	99
	PŘÍLOHY	101

Úvod

Tématem předkládané diplomové práce je výchova dětí k hodnotám za pomoci programů Pedagogického centra Arcibiskupství pražského. Téma výchovy k hodnotám je v dnešní době velmi aktuální. Několik posledních let, ve kterých se naše společnost potýkala s koronavirovou pandemií a jejími následky a kdy začala ruská agrese na Ukrajině, dokládá, že hodnotová výchova je skutečně důležitá. Jednou z institucí, která se zabývá hodnotovou výchovou je Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského. Toto centrum zároveň vychází z předpokladu, že základní hodnoty naší kultury jsou založeny na křesťanských kořenech. Hodnotovou výchovu realizuje pomocí široké škály programů nabízených pražským školám. Z těchto důvodů jsem se rozhodla v této práci věnovat Pedagogickému centru a jeho činnosti.

Hlavním cílem této práce je zjistit a popsat, jakým způsobem Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského usiluje o výchovu k hodnotám dětí na prvním stupni základní školy.

Teoretická část předkládané práce je rozdělena do sedmi kapitol. V první kapitole se podrobněji zabývám aktuálností a důležitostí zvoleného tématu. Druhá kapitola předkládá témata, která jsou pro náš život celkem běžná a zároveň velmi úzce souvisejí s křesťanstvím. Mezi tato témata patří například křesťanské svátky a lidové tradice, čeští světcí a historie a sakrální architektura. Třetí kapitola popisuje psychický, morální a okrajově i náboženský vývoj dítěte. K tomuto popisu jsem použila teorii kognitivního vývoje Jaena Piageta, teorii psychosociálního vývoje Erika H. Eriksona, teorii morálního vývoje Lawrence Kohlberga a teorie vývoje náboženské víry Jamese W. Fowlera. Myslím, že tyto vývojové teorie poskytují nezbytný kontext pro porozumění psychickému vývoji dítěte mladšího školního věku. Základní charakteristikou dítěte v tomto věku se zabývá čtvrtá kapitola. Pátá kapitola mapuje, jak jsou hodnotová témata zastoupena v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání. Šestá kapitola pojednává o hodnotách a o hodnotové výchově ve školách, a to zejména o etické a náboženské výchově. V poslední, sedmé, kapitole teoretické části krátce představuji Pedagogické centrum.

Empirická část je zpracována formou případové studie. Případem, který studuje, je soubor programů Pedagogického centra, které jsou nabízeny pro žáky prvního stupně základní

školy. Tento soubor obsahuje sto tři programů. Hlavní výzkumnou otázkou je: „Jak Pedagogické centrum usiluje o výchovu dětí na prvním stupni základní školy k hodnotám?“ K zodpovězení této otázky jsem zvolila tyto tři výzkumné nástroje: Prvním nástrojem je obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, jež má za úkol zjistit hodnoty, které se snaží lektori u dětí pomocí programů rozvíjet nebo které jsou v programech zmíněné. Druhým výzkumným nástrojem je rozhovor s Marií Zimmermannovou, vedoucí a zakladatelkou Pedagogického centra. Tento rozhovor poskytl možnost triangulovat data získaná obsahovou analýzou anotací programů. Třetím nástrojem je obsahová analýza strukturovaných rozhovorů s osmi učitelkami, které se svými třídami navštívily programy Pedagogického centra. Tyto výzkumné nástroje pomáhají zodpovědět řadu dílčích výzkumných otázek, které jsou zaměřené na hodnoty obsažené v programech, na druhy aktivit, z kterých se programy skládají, na prostředí, ve kterých se programy konají, a na hlavní témata programů. Další skupina dílčích výzkumných otázek se zaměřuje především na to, jakou mají s programy zkušenost dotázané učitelky, jakých hodnot si v programech všimly a jak práci Pedagogického centra hodnotí.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Výchova k hodnotám – aktuálnost tématu

Domnívám se, že výchova k hodnotám je velmi důležitá a aktuální v podstatě v kterékoli době. Její význam je obzvláště patrný v současnosti, kdy se stále více hovoří o rozdělení nejen v české společnosti. Témata koronavirové pandemie a ruské agrese vůči Ukrajině toto tvrzení potvrzují. V této kapitole bych ráda stručně představila význam hodnot v lidském životě a aktuálnost tohoto tématu pro současný svět.

Zdeněk Helus „hodnotovou životní orientaci“ úzce spojuje s péčí o charakter dítěte. Ačkoliv některé vrozené dispozice mohou mít vliv na formování charakteru, charakter jako takový „není vrozen, ale je osvojen zvnitřňováním požadavků okolí“. Charakterem nazýváme vlastnosti související „s morálkou jedince – s principy a zásadami, kterými se řídí, s hodnotami, o které usiluje“.¹

Je také zřejmé, že současná podoba české společnosti, včetně školství, je stále velmi ovlivněna více než čtyřicetiletým obdobím komunistické vlády. Po převratu v roce 1989 bylo jasné, že české školství potřebuje značnou transformaci. Přestože se Sametová revoluce udála již před více než třiceti lety, probíhají některé potřebné změny stále pomalu. Zároveň je důležité průběžně reflektovat, jakým směrem by se české školství mělo ubírat a jakým nežádoucím příkladům z minulosti bychom se rádi vyvarovali. Tématu transformace českého školství se věnuje Vladimíra Spilková. Na základě různých empirických sond poukazuje na nežádoucí trendy, které s sebou komunistický režim do škol přinesl. Z těch charakteristik, které se týkají hodnotové výchovy, je to třeba „jednostranné zdůrazňování intelektuálního rozvoje na úkor rozvoje sociálního, emocionálního, morálního, volního. Z cílových kategorií školy vymizely takové hodnoty jako svědomí, odpovědnost, tolerance, soucítění, tvořivost, fantazie, kritické a samostatné myšlení“ nebo „důraz na vnější

¹ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí. Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2009, s. 137. ISBN 978-80-7367-628-5.

disciplínu, konformismus (poslušnost, podřízení se, přizpůsobení se) na úkor vnitřní kázně, autoregulace“.²

Hana Lukášová poukazuje na to, že pro vývoj dítěte je velmi podstatné, aby byl učitel „morálním vzorem k napodobování“. Učitel může dítě velmi ovlivnit třeba tím, jakým způsobem se budou ve třídě řešit konflikty. Může do výuky zařazovat taková témata, která poukazují na „střetávání dobra a zla, příběhy lidského svědomí, lidské odpovědnosti a svobody“. Pokud není dítěti položen solidní základ hodnotového a volního rozvoje, může mít v dospělosti problémy s „obyčejným rozhodováním všedního dne“, což může souviset „se schopností projevat úctu, vytrvalost, s vyrovnaností, nesobectvím, se soucitem, zdrženlivostí... s trpělivostí, ovládním a odvahou“ a dalšími zásadními vlastnostmi, které úzce souvisejí s životní hodnotovou orientací.³

Důležitým pojmem pro tuto práci je přesah neboli transcendence. Podle Pavla Hartla a Heleny Hartlové se transcendencí myslí „vše, co v lidském vědění přesahuje naši zkušenost“.⁴ O významu přesahu, jeho vlivu na fyzické i duševní zdraví a hodnotách s ním spojených pojednává ve své disertační práci Noemi Bravená. Různé psychologické směry a studie dokládají, že „pozitivní myšlení, spiritualita nebo náboženství“ mají vliv na „duševní i fyzické zdraví“ dospělého člověka. Podle studií je u dětí zásadní, že zaměření na přesah zvyšuje odolnost, což je možné využít například u „posttraumatické stabilizaci osobnosti“. Pokud je v dítěti rozvíjen přesah, dítě je významným způsobem obohaceno například o „pocit smysluplnosti“ a změnu „postojů k sobě i druhým lidem“.⁵ Zásadní hodnota spojená

² SPILKOVÁ, Vladimíra. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005, s. 28. ISBN 80-7178-942-9.

³ LUKÁŠOVÁ, Hana. *Kvalita života dětí a didaktika*. Praha: Portál, 2010, s. 78. ISBN 978-80-7367-784-8.

⁴ HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004, s. 624. ISBN 80-7178-303-X.

⁵ BRAVENÁ, Noemi. „Do not be concerned only about yourself...“ *Transcendence and its Importance for the Socialization and Formation of a Child's Personality*. Kassel: Kassel University Press, 2019, s. 107. ISBN 978-3-7376-0436-9.

s přesahem je hodnota lásky, a to zejména láska bezpodmínečná, nesobecká a přijímající. Ta je podle A. Maslowa nezbytná k „úplnému rozvoji“ osobnosti.⁶

Tématem této práce je problematika výchovy k hodnotám pomocí programů Pedagogického centra Arcibiskupství pražského. Jeho vznik inicioval v roce 2017 pražský arcibiskup Dominik Duka, pro kterého byla výchova k hodnotám, a to nejen v církevním společenství, ale i ve státních školách, velmi důležitou oblastí.⁷

Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského je instituce, která nabízí velmi širokou škálu programů určenou pro všechny druhy škol, od mateřských škol po školy vyšší odborné, „v oblasti výchovy k hodnotám a porozumění křesťanským tradicím, kultuře a etice v mezilidských i celospolečenských vztazích“.⁸ Domnívám se, že naše kultura je do značné míry založena na křesťanských kořenech, proto se mi tato činnost Pedagogického centra jeví jako velmi užitečná a v celé své šíři jedinečná. Proto jsem si výchovu k hodnotám za pomoci programů Pedagogického centra zvolila za téma této práce.

⁶ BRAVENÁ, Noemi. „Do not be concerned only about yourself...“ *Transcendence and its Importance for the Socialization and Formation of a Child's Personality*. 2019, s. 49–50.

⁷ Srov. DOSTATNÍ, Tomasz, ŠUBRT, Jaroslav. *Dominik Duka. Tradice, která je výzvou*. Praha: Portál, 2011, s. 165-166. ISBN 978-80-262-0055-0.

⁸ *Pedagogické centrum* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2013–2023 [Cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://apha.cz/duchovni-sluzby/pedagogicke-centrum/>.

2 Křesťanská témata v naší společnosti

Hlavním tématem této práce je výchova k hodnotám za pomoci programů Pedagogického centra, jehož zřizovatelem je Arcibiskupství pražské. Nabízí se otázka, jestli v zemi, kde se k náboženskému vyznání hlásí jen necelá pětina populace (podle Sčítání lidu 2021),⁹ má toto centrum, které má přímé napojení na Římskokatolickou církev, co říct a předat.

Hlavním předpokladem, na kterém stojí základ této práce, je, že naše současná kultura vyrostla na křesťanských kořenech. Obecně jsou za duchovní kořeny Evropy považovány antická, řecká civilizace a židovské náboženství. Křesťanství oba tyto proudy do sebe přijímá a zároveň je přetváří. Jeho zásadním přínosem je porozumění člověku jako osobě, která je ze své podstaty svobodná. Na této představě postupně vyrostla koncepce lidských práv a demokracie, což je vlastně hodnotový rámec dnešní Evropy. Křesťanství mělo však také vliv na vnímání uspořádání času, prostoru a předkládá nám pozitivní vzory, tedy světce, kteří žili své životy v souladu s důležitými hodnotami.¹⁰ V následující části práce se budu věnovat uspořádání liturgického roku, hlavně velkým křesťanským svátkům, sakrální architektuře a světcům, kteří byli významní pro utváření českých dějin. Budou zde uváděny konkrétní případy křesťanských témat, hodnot nebo tradic, s kterými se běžně setkáváme a často bývají i součástí programů v běžných státních školách.

2.1 Křesťanské svátky a lidové tradice

2.1.1 Liturgický rok a jeho přesah do běžného života

Do občanského kalendáře se otiskuje velké množství křesťanských svátků. Křesťanský liturgický kalendář během jednoho roku připomíná a aktualizuje zásadní momenty ze života Ježíše Krista.¹¹

⁹ Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. Praha: Český statistický úřad, ©2023 [Cit. 15. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira>.

¹⁰ Srov. REALE, Giovanni. *Kulturní a duchovní kořeny Evropy: za obrození evropského člověka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 91-118. ISBN 80-7325-068-3 (brož.).

¹¹ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2008, s. 347. ISBN 978-80-7021-968-3.

Liturgický (nebo také církevní) rok začíná Adventem, jehož počátek se pohybuje mezi 27. listopadem a 3. prosincem a připadá vždy na neděli. První jisté dochované zprávy o předvánočním přípravném postním období sahají do 5. století. Tato přípravná doba trvala již od 11. listopadu (svátku svatého Martina). Význam adventního přípravného času je dvojitý: příprava na slavnost Narození Ježíše Krista a zároveň „očekávání druhého Kristova příchodu na konci věků“.¹² Mezi důležité křesťanské symboly a zároveň symboly spojené s adventní dobou patří světlo. Jedním z jeho základních významů je sám Kristus, což se můžeme dočíst hned na začátku Janova evangelia (Jan 1,9).¹³ Tradice adventních věnců, postupného zapalování svící a přibývajícího světla je velmi rozšířená v celé naší společnosti.

Ve 4. století byl ustanoven nový svátek Narození Ježíše Krista na 25. prosince a překvapivě rychle se rozšířil v tehdy ne příliš sjednocené církvi. Doba vánoční navazuje na Advent a je oslavou Ježíšova vtělení, tedy skutečnosti, že se Boží syn stal člověkem. Vánoce v liturgickém roce začínají Božím hodem vánočním a končí svátkem Křtu Páně, tedy Ježíšovým křtem, který se slaví neděli následující po svátku Zjevení Páně (Třech králích).¹⁴ I Vánoce jsou plné tradic a symbolů, které jsou běžně užívány v naší společnosti. Mezi nejčastější tradice patří čekání na příchod miminka Ježíše, stavění Betlémů, zpívání koled s tematikou narození Spasitele. Po Novém roce je možné ve městech potkat tříkrálové koledníky, odkazující na tři mudrce z východu, kteří se přišli Ježíšovi poklonit do Betléma. Po době vánoční následuje liturgické mezidobí, které je v celém církevním roce rozděleno na dvě části. První část liturgického mezidobí trvá od svátku Křtu Páně, což je konec doby vánoční, do Popelčnické středy, kterou začíná doba postní.¹⁵ Během tohoto období, tedy hlavně v únoru, případně začátkem března, se obvykle konají různé masopustní karnevaly a slavnosti s maskami, které už odkazují na nadcházející dobu postní.

¹² ADAM, Adolf. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998, s. 127-129. ISBN 80-7021-269-1.

¹³ Srov. LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1999, s. 257-258. ISBN 80-7021-2543.

¹⁴ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe.*, 1998, s. 119-126, 146-149.

¹⁵ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*, 1998, s. 152.

Doba postní začíná Popeleční středou. Pro křesťany je to den přísného půstu a v kostele se uděluje popelec, černý křížek z popele na čelo. Popel je symbolem smutku, pokání a pomíjivosti hmotných věcí.¹⁶ Doba postní trvá čtyřicet dní. Právě odřeknutím si některých druhů tělesného požitku a soustředěním se více na modlitbu se křesťané připravují na největší svátky v roce, na Velikonoce. Druhým důležitým významem tohoto období je intenzivnější příprava katechumenů, tedy žadatelů o křest, na přijetí svátosti křtu na Bílou sobotu. Postní doba, stejně jako Velikonoce nemají ustálené datum, jejich termín se vztahuje k prvnímu jarnímu úplňku.¹⁷

Velikonoce jsou svátky Zmrtvýchvstání Páně, tedy toho, že Ježíš svou smrtí naši smrt přemohl a vstal k věčnému životu, ke kterému všechny lidi zve. Pro křesťany jsou Velikonoce nejdůležitějšími svátky. Předělem mezi postní dobou a Velikonocemi je velikonoční triduum. Začíná Zeleným čtvrtkem, kdy si křesťané připomínají Ježíšovu poslední večeři. Velký pátek je dnem Kristova ukřižování. V roce 2016, byl Velký pátek zařazen mezi ostatní svátky, které jsou spolu se státními svátky „dny pracovního klidu“.¹⁸ Následuje Bílá sobota. Večer se křesťané schází k velikonoční vigílii, kde je svčena velikonoční svíce, slaví se Kristovo vzkříšení a dospělí žadatelé o křest přijímají tuto svátost. Velikonoční pondělí je plné lidových tradic. Vajíčka jsou symbolem nového života, vyfouknutá vajíčka mohou symbolizovat prázdný hrob, velikonoční beránek odkazuje na Ježíše Krista, jeho oběť a službu, kterou prokázal lidstvu.¹⁹ Velikonoce však v liturgickém kalendáři trvají dalších padesát dní, až do Seslání Ducha svatého, takzvaných Letnic.²⁰

Následuje druhá část liturgického mezidobí, které trvá až do první neděle adventní. V tomto období se na začátku listopadu slaví Slavnost Všech svatých a Vzpomínka na všechny věrné zemřelé, lidově řečeno Dušičky.²¹ Nejen křesťané vzpomínají na svoje blízké, kteří je už

¹⁶ Srov. LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*, 1999, s. 200-202.

¹⁷ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*, 1998, s. 98-102.

¹⁸ Svátky v České republice [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [Cit. 23. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/svatky-v-ceske-republice>.

¹⁹ Srov. LURKER, Manfred, Tamtéž, 1999, s. 27-30.

²⁰ Srov. ADAM, Adolf. Tamtéž, 1998, s. 62-78.

²¹ Srov. ADAM, Adolf. Tamtéž, 1998, s. 218.

opustili. V těch dnech chodí lidé často na hřbitov upravit a ozdobit hroby svých zemřelých a zapalují na jejich památku svíčky.²²

2.1.2 Neděle jako den odpočinku

V židovské tradici byla dnem odpočinku sobota, protože ta byla původně sedmým dnem týdne s odkazem na Stvořitelovo dílo. Ten šest dní tvořil svět a sedmého dne odpočíval. Všichni evangelisté se shodují ve své výpovědi o Kristově zmrtvýchvstání ve faktu, že vstal první den po sobotě, první den v týdnu. Neděle byla pro první křesťany velmi významná a chápali ji jako den, kdy se scházeli ke slavení „večeře Páně“. Neděle byla ustanovena jako den pracovního klidu již ve 4. století za císaře Konstantina. Jako odklon od křesťanské tradice je možné brát, že v roce 1976 Mezinárodní organizace pro standardizaci označila oficiálně neděli jako poslední den v týdnu. Avšak neděle jako volný den, vrchol celého týdne a v některých evropských zemích také den, kdy jsou zavřené obchody, poukazuje na jeho prvotní smysl, tedy na odpočinek a slavení.²³

2.2 Čeští světcí a historie

Pro dějiny naší země jsou čeští světcí a světice velmi důležitými postavami. Někteří z nich zásadním způsobem ovlivnili směřování dějin českého státu. Svátky svatého Václava (28. září) a bratří Cyrila a Metoděje (5. července) jsou uznány jako státní svátky.²⁴ Mezi další významné české světce se řadí sv. Ludmila, sv. Vojtěch, sv. Prokop, sv. Anežka Česká, sv. Zdislava, sv. Jan Nepomucký, sv. Jan Sarkander a další. V následujícím textu několik z těchto světců představím.

Bratři Cyril (827-869) a Metoděj (815-885) pocházeli z řecké, tehdy byzantské, Soluně. Jako misionáři přišli roku 863 na přání knížete Rostislava na Velkou Moravu. Jejich velký přínos pro naši kulturu bylo slovanské písmo, které Cyril vytvořil. To bylo odvozeno z řecké abecedy. Cyril a Metoděj do staroslověnštiny přeložil Písmo svaté a texty k liturgii. Oba

²² Srov. LURKER, Manfred, Tamtéž, 1999, s. 129-131

²³ ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 2008, s. 354-357.

²⁴ Svátky v České republice [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [Cit. 23. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/svatky-v-ceske-republice>.

bratři jsou patrony Evropy. 5. července na jejich svátek je v naší zemi ustanoven státní svátek.²⁵

O svaté Ludmile (860-921) je jen velmi málo historicky doložených informací, většinu zpráv o ní se dozvídáme z legend. Ludmila se narodila roku 860. Vdala se za přemyslovského knížete Bořivoje, což je vůbec první doložený český kníže, a společně přijali křest na Velké Moravě roku 882. Byla babičkou budoucího knížete Václava. Byla mu dobrou průvodkyní a zprostředkovala mu vzdělání. Svatá Ludmila byla podle legendy zavražděna roku 921 na Tetíně, kam odešla kvůli neshodám se svojí snachou, matkou Václava, Drahomírou.²⁶

Kníže Václav (907-935) získal vzdělání a výchovu od své babičky sv. Ludmily. Snažil se o kulturní a náboženský rozvoj země a více se přikláněl k podpoře germánské církve. Na popud svého bratra Boleslava byl Václav ve Staré Boleslavi zabit. Svatý Václav je hlavním patronem a ochráncem naší země. 28. září na jeho svátek je také ustanoven státní svátek a Den české státnosti.²⁷

Svatý Vojtěch (956-997) se stal knězem a později biskupem. Z Říma, kde nějakou dobu pobýval a vstoupil do benediktinského kláštera, přivedl benediktiny na Břevnov, kde založili opatství. Podnikal misijní cesty do Uher. Po vyvraždění Slavníkovců roku 995 se nemohl již vrátit do Prahy. Zemřel mučednickou smrtí při další misijní cestě k Prusům.²⁸

Svatá Anežka Česká (1211-1282) patřila do rodu Přemyslovců. Jako dcera krále Přemysla Otakara I. měla několik nabídek k velmi výhodným sňatkům. Anežka však své nápadníky odmítla a po vzoru sv. Kláry a sv. Františka založila klášter klarisek. Nechala postavit velký špitál, který byl útočištěm pro chudé nemocné lidi a založila Rytířský řád Křížovníků s červenou hvězdou, což bylo bratrstvo, které se staralo ve špitálu o potřebné lidi. Pro české

²⁵ Srov. ZLÁMAL, Bohumil. *Svatí Cyril a Metoděj*. Řím: Křesťanská akademie, 1985.

²⁶ Srov. ZIMMERMANOVÁ, Marie, VRBOVÁ, Eliška, HERCIKOVÁ, Pavla Edita, ONDRA, Michal. *Kněžna Ludmila. Příručka pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Arcibiskupství pražské, 2021, s. 12-15. ISBN 978-80-907107-5-7.

²⁷ Srov. VANÍČEK, Vratislav. *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2014. ISBN 978-80-7432-501-4.

²⁸ Srov. PETRÁČEK, Tomáš. Vojtěch – Adalbert. In: SLÁMA, Jiří. *Střední Čechy, kolibka národních patronů*. Kladno: Muzeum Kladno, 2015, s. 115-142. ISBN 978-80-904728-9-1.

dějiny však bylo zásadní Anežčino svatořečení, které se konalo 13. listopadu 1989 v Římě a těsně předcházelo pádu komunistického režimu v naší zemi.²⁹

V naší společnosti si také běžně připomínáme několik světců původem z ciziny. Především je to v adventní době svatý Mikuláš, s kterým jsou spojeny různé lidové tradice. Dále si připomínáme vojáka a biskupa, svatého Martina. Tradice třešňových větviček je spojená se svatou Barborou. V neposlední řadě to je také svátek svatého Valentina.³⁰

2.3 Sakrální architektura

Architektonickou dominantou téměř každé větší obce bývá kostel. Sakrální stavby patří mezi nejvýznamnější kulturní stavitelské památky. Na kostelech a jiných církevních památkách je možné demonstrovat různé architektonické slohy. Mezi nejstarší dochované stavitelské památky patří románské rotundy. Již tato skutečnost poukazuje na to, že křesťanství v naší zemi je nositelem určitých kulturních hodnot. Vedle kulturního hlediska jsou však kostely důležité pro bohoslužebné shromáždění a pro slavení velikonočního tajemství, které se zpřítomňuje při každé mši svaté.³¹

Pro obyvatele obce, zvláště na venkově, jsou důležitá také určitá data, která souvisejí s kostelem v jejich bydlišti. Pouť se slaví zpravidla v den, kdy má svátek patron, kterému je zasvěcen kostel v obci. Posvícení odkazuje na datum, kdy došlo k posvěcení kostela³². Oba tyto svátky se pojí i s lidovými tradicemi a oslavami.

²⁹ Srov. SOUKUPOVÁ, Helena. *Svatá Anežka. Život a legenda*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-471-6.

³⁰ Srov. HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-385-X.

³¹ ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 2008, s. 400-403.

³² ADAM, Adolf. Tamtéž. 2008, s. 421

3 Psychický a morální vývoj dítěte

Následující kapitola shrnuje vývoj dítěte do konce prvního stupně základní školy. Použiji k tomu Piagetovu teorii kognitivního vývoje, Eriksonovu teorii psychosociálního vývoje a Kohlbergovu teorii vývoje morálního usuzování. Všechny tyto teorie náleží mezi klasické nebo „stadiální teorie“ vývoje osobnosti.³³ Podle Piageta každé následující vývojové období může být alespoň částečně vyložené obdobím předcházejícím.³⁴

Tato práce pojednává především o dětech na prvním stupni základní školy. Avšak z hlediska výchovy k hodnotám je, myslím, důležité si připomenout, jakým kognitivním, psychosociálním a morálním vývojem dítě doposud prošlo, protože z každého předchozího vývojového období si nese do života důležitou výbavu.

3.1 Jean Piaget a kognitivní vývoj

Jean Piaget (1898-1980) se narodil ve Švýcarsku. Nejdříve se věnoval biologii, již velmi mladý z ní získal doktorát. Mezi jeho zájmy však patřilo studium sociologie, náboženství a filozofie. Ve filozofii Piageta zajímala především epistemologie, tedy „kritické zkoumání lidského poznávání“. Psychologii začal studovat hlavně kvůli hledání vztahů mezi epistemologií a biologií. Byl totiž přesvědčen o tom, že některé biologické zákonitosti by mohly pomoci řešit různé epistemologické problémy. Biologické východisko vývoje je tedy pro Piageta zásadní. Ve své teorii kognitivního vývoje využíval například biologické termíny.³⁵

Podle Piagetovy teorie kognitivního vývoje má dítě od narození k dispozici určité „psychomotorické reakce“, které tvoří základ poznávacího procesu. Jak dítě aktivně

³³ MILLOVÁ, Katarína. Klasické teorie vývoje. In: BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 24. ISBN 978-80-246-3462-3.

³⁴ Srov. PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. 6. vydání. Praha: Portál, 2014, s. 11. ISBN 978-80-262-0691-0.

³⁵ PLHÁKOVÁ, Alena. Teorie kognitivního vývoje. *Acta Universitatis Palckiana Olomucensis. Facultas philosophica. Psychologica 34. Varia psychologica X*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005, s. 7. ISSN 1214-3251. Dostupné z: http://oldwww.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Psychologica_34_Varia_Psychologica_X.pdf.

prozkoumává svět, tak se mu obohacují jeho kognitivní schémata. Vývoj inteligence je tedy jasně předurčen, avšak dítě je zároveň v tomto procesu velmi aktivní.³⁶

Většina tehdejších psychologů vývoj dítěte vysvětlovala pomocí mechanismu asociace. Výsledky učení jsou podle nich chápány jako odpovědi na vnější podněty. Naproti tomu Jean Piaget vysvětluje vývoj mechanismem asimilace. Tento mechanismu funguje tak, že každý nový spoj je zapojen do již existující struktury. Jedinec je schopný integrovat nové vnější podněty podle toho, jak se daný podnět dokáže zapojit do již vytvořené struktury. Nové podněty tedy nejen rozšiřují stávající strukturu, ale začleňují se do ní, mění ji a obohacují.³⁷ Druhým vývojovým mechanismem je podle Piageta akomodace. Pokud není možné, aby stávající struktury začlenily nový podnět, je nutné, aby se tyto struktury modifikovaly.³⁸

První stádium kognitivního vývoje se nazývá „stádium senzomotorické inteligence“ a trvá od narození zhruba do dvou let. Dítě nabývá nové poznatky svou bezprostřední zkušeností, kterou mu zprostředkovávají jeho smysly.³⁹ Základem kognitivního vývoje jsou některé významné základní reflexy, které se díky jejich procvičování a upevňování vyvinou v „první zvyky“. Jak dítě postupně obohacuje svá poznávací schémata, začne vnímat rozdíl mezi použitým prostředkem a dosaženým cílem. A zde, když si dítě vybere za cíl nějaký předmět a následně vybírá ve svém dosavadním schématu prostředek, kterým by cíle dosáhlo, vzniká praktická inteligence.⁴⁰

Druhým obdobím Piagetovy teorie je „předoperační stadium“, které trvá přibližně od dvou do sedmi let. Avšak toto stadium je ještě rozděleno na dvě dílčí údobí. Prvním je „údobí symbolické a předpojmové“, které končí asi ve čtyřech letech. Pro tento věk je charakteristický rozvoj symbolické funkce, kdy dítě začne pracovat s představami. Začne si tvořit a využívat zástupné myšlenkové reprezentace nástrojů nebo činností. Toto se velmi

³⁶ PLHÁKOVÁ, Alena. Teorie kognitivního vývoje. s. 7-8.

³⁷ Srov. PIAGET, Jean. *Psychologie dítěte*. s. 12-13.

³⁸ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 8-9.

³⁹ PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 9.

⁴⁰ PIAGET, Jean, tamtéž, s. 16-17.

projevuje ve hrách.⁴¹ Piaget poukazuje, že mezi symbolem a znakem je rozdíl, proto preferuje, aby se místo symbolické funkce používalo označení „sémiotická funkce“.⁴² Dále autor teorie kognitivního vývoje tvrdí, že pojmy, které používá dítě do čtyř let, se značně liší od pojmů, které potom používají starší osoby. Tvorba pojmů je totiž dost náročný myšlenkový proces, který zahrnuje třídění, zobecňování a srovnávání. Dítě mladší čtyř let těchto myšlenkových operací není zatím samo schopné, proto používá tzv. „předpojmy“, které jsou do značné míry spojeny s jeho vlastní zkušeností.⁴³

Druhým dílčím údobím předoperačního období je etapa „názorného myšlení“, která trvá přibližně od čtyř do sedmi let dítěte. V popisu tohoto období se Piaget soustředí více na chyby a nedokonalosti, které dětské myšlení obsahuje, než na jeho pokroky. Tvrdí, že takto staré děti „nejsou schopné provádět logické myšlenkové operace“. Jejich struktury k tomu nejsou ještě dobře vybavené. Piaget a jeho žáci zkoumali tyto dětské chyby v různých experimentech. Chyby, které děti dělaly v různých úlohách, Piaget vysvětluje tím, že názorné myšlení dítěte předškolního věku je velmi úzce spojeno s vnímáním. Takto staré děti zatím nejsou schopny zvrtnosti v myšlení.⁴⁴ Obrazné představy dětí v předoperačním období jsou pouze statické.⁴⁵

Dále Piaget tvrdí, že pro děti v předškolním věku je „charakteristický egocentrismus“, tedy, že dítě není schopné nahlížet jevy z pohledu někoho jiného. To také ověřoval různými experimenty.⁴⁶

Piaget byl za toto vykreslení dítěte v předoperačním období kritizován. Jeho kritici u dětí předškolního věku naopak vyzvedají dětskou intuici, uvolnění a imaginaci, které jsou pro

⁴¹ PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 10.

⁴² PIAGET, Jean, tamtéž, s. 47.

⁴³ PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 10.

⁴⁴ PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 10-11.

⁴⁵ Srov. PIAGET, Jean, tamtéž, s. 59.

⁴⁶ PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 11.

vývoj poznávání v tomto věku velmi důležité. U dětí v předoperačním období také dochází k velkému rozvoji komunikace.⁴⁷

Ačkoliv se domnívám, že kritika Piagetova popisu dítěte v předškolním věku je do značné míry opodstatněná, tak bych ráda poukázala na egocentrismus, který Piaget u dětí předškolního věku popisuje. Myslím si, že ačkoliv bychom rozhodně neměli rezignovat na výchovu k hodnotám dětí v předškolním věku, v následujícím období se postupně dítě přirozeně stává empatictější, tím, že začíná být schopné nahlížet různé jevy i z jiného než svého úhlu pohledu. To jistě k hodnotovému formování nemalým dílem pomůže.

Třetí stádium kognitivního vývoje dítěte trvá přibližně od sedmi do jedenácti let, což rámcově překrývá období, které dítě stráví na prvním stupni základní školy. Toto období se nazývá „stádium konkrétních operací“. V tomto období dochází k velkému přetvoření „mentálních struktur“.⁴⁸ Kolem sedmého roku si dítě začíná tvořit mentální operace.⁴⁹ Dítě je schopné uplatnit princip vratnosti. Začíná rozumět logickým vztahům.⁵⁰ Začíná utvářet skutečné pojmy, začíná rozumět a využívat řazení, třízení, uvědomuje si časové a prostorové dimenze, fyzikální kauzalitu. Dítě v tomto věku není schopné abstraktních myšlenkových operací. V tomto období také dochází k významným pokrokům v sociálním a morálním vývoji.⁵¹ Období mladšího školního věku se budu více věnovat v následující kapitole.

Ve čtvrtém stádiu, které začíná přibližně v jedenácti letech a končí obvykle mezi čtrnáctým a patnáctým rokem, je dítě schopné postoupit k formálním myšlenkovým operacím. Toto období se dětí prvního stupně týká pouze okrajově. Většina dětí této úrovně kognitivního vývoje začne dosahovat až na druhém stupni základní školy.⁵²

⁴⁷ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 11-12.

⁴⁸ PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 12.

⁴⁹ Srov. PIAGET, Jean, tamtéž, s. 75.

⁵⁰ PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 12

⁵¹ Srov. PIAGET, Jean, tamtéž, s. 79-85.

⁵² Srov. PIAGET, Jean, tamtéž, s. 102.

3.2 Erik H. Erikson a etapy lidského vývoje

Erik H. Erikson (1902–1994) byl Němec židovského původu. Setkal se s Annou Freudovou a zabýval se studiem psychoanalýzy. Ve své teorii psychosociálního vývoje však Freudovo „psychosexuální pojetí psychologie“ obohatil o sociální, kulturní a historická hlediska. V roce 1933 emigroval do USA, kde se velmi proslavil a přednášel na významných univerzitách.⁵³

Eriksonova psychosociální vývojová teorie je známá jako „osm věků člověka“. Základem této teorie je, že v každém věku, tedy vývojovém stádiu, dochází v osobnosti k určitému vnitřnímu konfliktu a pro zdárný vývoj je důležité, aby byl tento konflikt správně vyřešen. Člověk tedy musí v každém věku splnit daný „vývojový úkol“.⁵⁴

Prvním věkem, který Erikson popisuje je „kojenecké období“. V tomto období dochází k psychosociálnímu konfliktu mezi „základní důvěrou“ a „základní nedůvěrou“. Základní ctnost, kterou během tohoto období dítě může při zdárném vyřešení této krize nabýt, je naděje. Významný sociální vztah dítě v kojeneckém věku navazuje zpravidla s matkou.⁵⁵ Důvěru, kterou je třeba upevňovat celý život, v tomto období tvoří především „kvalita mateřského vztahu“.⁵⁶ Prvním sociálním úkol je pro dítě „nechat matku zmizet z dohledu“ bez velkého vzteku a úzkosti. K tomu je nutná výše zmiňovaná naděje.⁵⁷

Druhé stádium trvající asi od jednoho do tří let se nazývá věkem „raného dětství“. „Psychosociální krize“, kterou dítě v tomto věku řeší je mezi autonomií a studem. Důležitou ctností, kterou si z tohoto období dítě může odnést je vůle. V tomto období jsou nositeli významných vztahů oba rodiče.⁵⁸ Dítě by mělo být ujišťováno o tom, že jeho pocit chtění je v pořádku, usměrňování by mělo být velmi citlivé. Stud je emoce, která je brzy přikryta

⁵³ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006, s. 205. ISBN 978-80-247-0871-3.

⁵⁴ PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. s. 206.

⁵⁵ ERIKSON, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. 2. vydání. Praha: Portál, 2014, s. 38-39. ISBN 978-80-262-0786-3.

⁵⁶ ERIKSON, H. Erik. *Dětství a společnost*. 2. vydání. Praha: Portál, 2022, s. 227. ISBN 978-80-262-1956-9.

⁵⁷ ERIKSON, H. Erik. *Dětství a společnost*. s. 225.

⁵⁸ ERIKSON, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. s. 38-39.

emocí viny. Stud je vědomí dítěte, že je na něj upírána pozornost a dítě si to nepřeje, snaží se být neviditelné. Pokud dítě dobře zvládne konflikt tohoto vývojového období, má dobrý základ pro to samostatně se rozhodovat a dotahovat činnosti do konce.⁵⁹

Třetím vývojovým stádiem je podle Eriksona „věk hry“. Toto stádium trvá přibližně od tří do šesti let. Významné sociální vztahy se v tomto období rozšiřují na celou základní rodinu. Psychosociální konflikt, který v tomto období je třeba vyřešit, je mezi iniciativou a vinou. Důležitou ctností, kterou si dítě po zdárném vyřešení tohoto konfliktu odnáší, je cílevědomost.⁶⁰ Vzhledem k tomu, že se dítěti významným způsobem rozšířilo sociální prožívání na celou základní rodinu, je celkem běžné, že děti prožívají a projevují rivalitu a žárlivost. Pro úspěšné vyřešení psychosociálního konfliktu je potřebná přijímající laskavá regulace. Dítě si při zdárném vyřešení krize začíná tvořit smysl pro „morální odpovědnost“.⁶¹

Čtvrtým stádiem psychosociálního vývoje je období „školního věku“, toto období je časově vymezeno mezi šesti a dvanácti lety dítěte. Konflikt zde vzniká mezi zručností a pocitem méněcennosti. Významné vztahy se rozšiřují na školu, případně sousedství. Hlavní ctnost, kterou si dítě po splnění vývojového úkolu odnáší, je schopnost, tedy vědomí, že mnohé úkoly můžu a umím zvládnout vyřešit.⁶² Dítě v minulých třech obdobích získalo solidní základ pro život. V tomto období má ovšem velký úkol, který spočívá v systematickém vzdělávání a učení se zacházení s různými nástroji. Dítě z tohoto období může vyjít s vědomím, že je v něčem dobré a je schopné.⁶³

Pro úplnost zde uvedeme, že podle Eriksonovy teorie člověk během dalších čtyř životní vývojových stádií nabývá při správném vyřešení psychosociálních konfliktů tyto ctnosti: „věrnost“, „láska“, „péče“ a „moudrost“.⁶⁴

⁵⁹ Srov. ERIKSON, H. Erik. *Dětství a společnost*. s. 230.

⁶⁰ ERIKSON, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. s. 38-39.

⁶¹ ERIKSON, H. Erik. *Dětství a společnost*. s. 233.

⁶² ERIKSON, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. s. 38-39.

⁶³ Srov. ERIKSON, H. Erik. *Dětství a společnost*. s. 236.,

⁶⁴ ERIKSON, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. s. 38-39.

Také Eriksonova teorie psychosociálního vývoje nastiňuje, že dítě kolem šesti let začíná mít smysl pro morální odpovědnost. Tento smysl je jistě dobré v následujícím období podporovat a rozvíjet. Čtyři cnosti, tedy naděje, vůle, cílevědomost a schopnost, které při zdárném splnění vývojových úkolů děti na konci mladšího školního věku nabyly, jsou zároveň velmi důležité životní hodnoty.

3.3 Lawrence Kohlberg a morální vývoj

Autor „teorie morálního vývoje“ Lawrence Kohlberg byl Američan žijící v letech 1927 až 1987. Vliv na jeho práci měli filozofové John Dewey a Immanuel Kant a také výše citovaný psycholog Jean Piaget.⁶⁵ Kohlberg považoval za důležité zjistit, co jsou důvody toho, že lidé něco považují za „spravedlivé nebo nespravedlivé“, přičemž názory na spravedlnost se mohou poměrně dost lišit.⁶⁶ Jedním ze základních předpokladů Kohlbergovy teorie je to, že „zralé morální usuzování“ nesouvisí příliš s inteligencí, ale spíše s „úrovní dosaženého kognitivního vývoje“.⁶⁷

Kohlberg při tvorbě své teorie čerpá z výzkumu, který realizoval v Chicagu na sedmdesáti dvou chlapcích, kteří se měli rozhodnout v deseti hypotetických situacích. Zastoupeny zde byly věkové skupiny: deset, třináct a šestnáct let. Tento výzkum mu sloužil při konstrukci šesti „stupňů morálního vývoje“.⁶⁸

Teorie podle výzkumu, který Kohlberg v Chicagu provedl, stanovuje tři základní úrovně „morálního usuzování“. Je to rovina „předkonvenční, konvenční a postkonvenční“. Každá z těchto rovin dále zahrnuje dva „vývojové stupně morálního úsudku“.⁶⁹

⁶⁵ MILLOVÁ, Katarína. Klasické teorie vývoje. In: BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 30-31. ISBN 978-80-246-3462-3.

⁶⁶ HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997, s. 68. ISBN 80-7178-154-1.

⁶⁷ MILLOVÁ, Katarína. Klasické teorie vývoje. 2016, s. 31.

⁶⁸ HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. 1997, s. 72.

⁶⁹ HEIDBRINK, Horst, tamtéž, s. 73-74.

Pro „předkonvenční úroveň“ morálního úsudku je typické, že pro interpretaci toho, jestli je něco dobré nebo špatné, je klíčové, jaké následky s sebou určité jednání nese.⁷⁰

Prvním stupněm Kohlbergovy teorie je „orientace na trest a odměnu“. V tomto stádiu je pro člověka důležité, jaký následek (trest nebo odměnu) mu může určité jednání přinést. Svě jednání tedy „směřuje k vyhnutí se trestu nebo získání odměny“.⁷¹ Na tomto stupni vývoje je morálka velmi podmíněna konkrétní situací. Nezáleží zde na úmyslu jedince, ale na tom, jestli následuje trest nebo odměna.⁷²

„Instrumentálně-relativistická orientace“ je druhým stupněm teorie vývoje morálního úsudku. „Správné jednání“ se zaměřuje na „uspokojení vlastních potřeb“, někdy také na uspokojení potřeb někoho jiného. Lidské vztahy jsou v tomto období posuzovány ekonomickou optikou, tedy zajímá mě, jestli je pro mě výhodné, když pro druhého něco udělám.⁷³ Heidbrink toto období nazývá „účelové myšlení“ a zdůrazňuje, že jednotlivec je schopen nahlédnout situaci z úhlu pohledu někoho jiného a uvědomuje si, že se jejich zájmy mohou výrazně lišit. Konflikty často vznikají, když je v interakci více než dvě osoby.⁷⁴

Pro úroveň konvenční je charakteristické, že pro jedince je zásadní „splnit očekávání rodiny, sociální skupiny nebo celé společnosti“.⁷⁵

Třetím stupněm teorie morálního vývoje je období „orientace na vzájemné vztahy“. Jedinec je v tomto období schopný přizpůsobovat své jednání perspektivě svých blízkých, potřebuje být těmito lidmi uznán. V rodině toto období může charakterizovat „hodné dítě“.⁷⁶ To se projevuje velmi slušně, přátelsky a zdvořile. Ve vrstevnické skupině se tento vývojový

⁷⁰ MILLOVÁ, Katarína, tamtéž, s. 31.

⁷¹ MILLOVÁ, Katarína, tamtéž, s. 31.

⁷² HEIDBRINK, Horst, tamtéž, s. 75.

⁷³ MILLOVÁ, Katarína, tamtéž, s. 31.

⁷⁴ HEIDBRINK, Horst, tamtéž, s. 76-77.

⁷⁵ MILLOVÁ, Katarína, tamtéž, s. 31.

⁷⁶ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 95. ISBN 978-80-7325-386-8.

stupeň může projevovat zcela protichůdnými projevy. Pro toto období je totiž klíčová konformita s důležitou sociální skupinou.⁷⁷

Pro čtvrtý vývojový stupeň je zásadní „orientace na zákon a pořádek“. Jedinec má v tomto období velkou tendenci podřizovat se autoritám a snaží se zachovávat „společenský řád“.⁷⁸ Pokud se dostanou obecně uznávané zákony do „konfliktu s vlastním svědomím“, jedinec upřednostní společenský řád nad vlastním přesvědčením.⁷⁹

„Postkonvenční úroveň“ morálního úsudku je rovina, kdy začíná jedinec být schopný definovat univerzální mravní principy svého jednání. Tato úroveň bývá také označována jako „autonomní nebo principiální“.⁸⁰

Pátým stupněm je „orientace na legální společenskou smlouvu a individuální práva“. Mezi legislativou a morálními principy by měl existovat vztah. Tedy, že zákony by měly „pečovat o co největší prospěch pro co největší počet lidí“. Pro dosažení této myšlenky je možné „pravidla měnit na základě racionální úvahy a demokratického vyjednávání“.⁸¹ Důraz je zde kladen „na legální hledisko“.⁸²

Posledním stupněm vývoje morálního usuzování je „orientace na obecné etické principy“. V tomto stádiu se pro člověka při rozhodování stává klíčovým vlastní svědomí. Pokud je společenská smlouva v rozporu s jeho vlastními etickými principy, dává přednost druhé variantě.⁸³

Ačkoli morální vývoj je do značné míry individuální a věková vymezení tím pádem mohou být zavádějící, je zřejmé, že děti na prvním stupni základní školy se budou většinou vyskytovat v předkonvenční nebo konvenční úrovni svého morálního vývoje.

⁷⁷ HEIDBRINK, Horst, tamtéž, s. 77-78.

⁷⁸ MILLOVÁ, Katarína, tamtéž, s. 31.

⁷⁹ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti*, 2015, s. 95.

⁸⁰ MILLOVÁ, Katarína, tamtéž, s. 32.

⁸¹ MUCHOVÁ, Ludmila, tamtéž, s. 96.

⁸² MILLOVÁ, Katarína, tamtéž, s. 32.

⁸³ MUCHOVÁ, Ludmila, tamtéž, s. 96.

3.4 James W. Fowler a stupně víry

V následujících kapitolách se mírně dotkneme i náboženské výchovy v naší společnosti, proto zde naznačíme i Fowlerovu teorii, která se zabývá vývojem náboženské víry.

Teorie šesti stupňů víry byla významně inspirována třemi zde zmíněnými teoriemi. Americký filozof a teolog James W. Fowler na základě mnoha rozhovorů s lidmi různého věku sestavil teorii šesti stádií, která popisuje, v čem spočívá víra v určitém životním období, prošel-li zdárně jedinec období předcházející.⁸⁴

Prvním stupněm víry je podle Fowlera „intuitivně-projektivní víra“. Tento stupeň víry mají zpravidla malé děti, zhruba do sedmi let. Důležitá je zde důvěra a vzájemnost, díky které dítě získává obraz o vyšší realitě. Pro předávání víry je v tomto věku podstatná katecheze a osobní příklad blízkých dospělých lidí.⁸⁵

Druhým stupněm víry je víra „myticko-doslovná“. K přechodu k tomuto stádiu dochází většinou kolem sedmého roku dítěte. To souvisí s kognitivním vývojem. V této době je dítě schopno základních „konkrétních logických operací“. Zároveň jsou pro dítě v tomto stupni důležité tradice, které zažívá v prostředí, kde žije a vyrůstá. Určitou hranicí tohoto stupně je fakt, že dítě často dobré věci dělá proto, že počítá s nějakou výhodnou odezvou.⁸⁶

Třetím stupněm víry je víra „synteticko-konvenční“. Do tohoto stádia může dítě dozrát přibližně ve dvanácti letech. Z hlediska kognitivního vývoje je v této době důležité, že dítě začíná být schopno tvořit formální operace. Úloha víry je i v tom, že ve světě, který děti již chápou jako velmi komplikovaný, víra nabízí nový, velmi důležitý úhel pohledu na realitu. Dítě si i skrze tento úhel pohledu tvoří „osobní mýtus“ nebo „osobní ideologii“.⁸⁷

⁸⁴ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007, s. 253. ISBN 978-80-7376-312-3.

⁸⁵ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*, 2007, s. 253.

Srov. FOWLER, James W. *Stages of Faith*. San Francisco: Harper, 1995, s. 122-134. ISBN 0-06-062840-5.

⁸⁶ ŘÍČAN, Pavel, tamtéž, s. 253.

Srov. FOWLER, James W. *Stages of Faith*, 1995, s. 135-150.

⁸⁷ ŘÍČAN, Pavel, tamtéž, s. 253–254.

Dalšími stupni víry jsou víra „individuálně-reflexivní“, „spojující víra“ a „víra spojující k univerzalitě“. Tyto tři poslední stádia, týkající se již dospělosti, postupně přecházejí od relativizování vlastního náboženského přesvědčení, díky tomu, že již máme nějakou vlastní zkušenost, přes schopnost pochopení, že paradoxy a rozpory mohou vést k jednotě, k tomu, že se přestaneme vnímat jako střed, ale svou oddaností a láskou začínáme objímat svět. Posledního stádia dosáhne někdo velmi výjimečně.⁸⁸

Srov. FOWLER, James W., tamtéž, s. 151-173.

⁸⁸ ŘÍČAN, Pavel, tamtéž, s. 254.

4 Charakteristika dítěte mladšího školního věku

Mladším školním věkem se obvykle nazývá období od zhruba šesti do jedenácti let. Pro dítě je nástup do školy velmi zásadním společenským milníkem. Je možné jej chápat jako „oficiální vstup do společnosti“. Zároveň jsou na dítě v tomto věku kladeny větší nároky. Důležitou roli pro něj hraje také vrstevnické společenství.⁸⁹

Proměny, které dítě zažívá v sociální a psychické oblasti, nejde jednoduše oddělit od jeho tělesného vývoje, hlavně pak dozrávání centrální nervové soustavy. Děti v mladším školním věku rostou stále poměrně rychle, i když oproti období předškolního věku se jejich růst mírně zpomalí. Pro dítě je v této etapě díky poměrně rychlému růstu typická velká tvárnost. Ta velmi napomáhá učení. Zároveň je díky této plasticitě dítě velmi citlivé na vlivy okolí. Vývojově významný je také značný rozvoj hrubé i jemné motoriky a schopnost koordinace zraku a cíleného pohybu ruky i dalších částí těla.⁹⁰

Již zmíněné dozrávání centrální nervové soustavy je zásadní pro dosažení školní zralosti. Tato zralost se projevuje zejména zvýšenou schopností regulovat své emoce a celkově chování a vypořádat se s přiměřenou zátěží. Dítě se stává emočně stabilnějším.⁹¹ Učí se posilovat své „volní vlastnosti“, na které jsou kladeny nově i nároky školy.⁹²

Velké změny se projevují také v kognitivní oblasti. Dítě ve škole musí soustředěně pracovat a zároveň se učí přemýšlet. Začíná rozumět základním logickým operacím, hlavně tedy „logickému třídění“, které je pro přemýšlení a zdárné učení velmi důležité. Vývoj rozumu

⁸⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: Karolinum, 2012, s. 254-255. ISBN 978-80-246-2153-1.

⁹⁰ Srov. KOLLEROVÁ, Lenka. Střední dětství. In: BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Karolinum, 2016, s. 86. ISBN 978-80-246-3462-3.

⁹¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: 2012, s. 255-256.

⁹² HERCIKOVÁ, Pavla Edita. *Křesťanská výchova dětí*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2002, s. 23. ISBN 80-239-0353-5.

samozřejmě také souvisí s regulací vlastního chování. Dochází také k výraznému zlepšení paměti.⁹³

V mladším školním věku dochází k značnému rozvoji řeči. Ten je však velkou měrou podmíněn rodinným zázemím dítěte.⁹⁴ Zároveň mezi pátým a sedmým rokem obvykle dochází k rozvoji „zrakové a sluchové percepce“ na takové úrovni, že je dítě schopné se naučit číst a psát.⁹⁵ Zvládnutí samostatného čtení je později také velkým milníkem, protože skrze četbu může dítě nacházet vhodné morální vzory v kvalitní literatuře.

Počátek školní docházky je spojený s přechodem od hry k soustředěné práci, tedy k učení. Dítě se při učení setkává s překážkami, které je nutné překonat. Musí se také naučit přijmout občasné neúspěch. Osobnost učitele je v tomto období velmi důležitá. Jeho přístup a přístup rodičů značným způsobem ovlivňuje vztah dítěte ke vzdělanosti.⁹⁶

V období mladšího školního věku se velmi rozvíjí socializace. Rodina je stále pro dítě velmi důležitá. Rodinné zázemí a domov by mělo být pro dítě místem odpočinku a základní jistoty. Rodiče dětem tvoří významný vzor do budoucnosti. Děti od rodičů čerpají potřebnou podporu pro samostatné fungování. Vztahy mezi sourozenci se postupně v mladším školním věku stabilizují. Pro děti je v tomto věku také charakteristická soutěživost. Zároveň už jsou děti v tomto věku schopny spolupracovat a podporovat se. Důležité jsou také společné zážitky.⁹⁷

S nástupem do školy dítě automaticky přijímá nové sociální role. Je to zejména „role školáka“, která zahrnuje „rolí žáka“ a „rolí spolužáka“. Tyto role s sebou nesou významnou změnu ve způsobu života dítěte. Dítě se musí „podřídít autoritě učitele“.⁹⁸ Pro dítě je učitel velmi významnou autoritou. Během školní docházky na prvním stupni se k němu ovšem

⁹³ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem. Vývojová psychologie*. 4. doplněné vydání. Praha: Portál, 2021, s. 148. ISBN 978-80-262-1783-1.

⁹⁴ Srov. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem. Vývojová psychologie*. Praha: 2021, s. 149.

⁹⁵ VÁGNEROVÁ, Marie, tamtéž, s. 261.

⁹⁶ Srov. ŘÍČAN, Pavel, tamtéž, s. 150-152.

⁹⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, tamtéž, s. 312-325.

⁹⁸ VÁGNEROVÁ, Marie, tamtéž, s. 327-331.

vztah a vnímání jeho autority zpravidla proměňuje. Zpočátku dítě k učiteli vzhlíží jako k nepopiratelné autoritě, postupem času se dítě stává k učiteli kritičtějším.⁹⁹ Děti si mají potřebu hledat své místo ve vrstevnické skupině, která je tvořena hlavně třídou. Získávají zde nové zkušenosti. V tomto věku je přirozené, že dívky tráví většinu času s dívkami a chlapci vyhledávají kamarády mezi chlapci. Ve čtvrté a páté třídě jsou často žáci jedné třídy schopni vystupovat jako jeden celek, díky identitě, kterou si společně vytvořili. Děti si v tomto věku také již dobře uvědomují důležitost pravidel. Zároveň „rozlišují mezi společenskými normami a obecně platnými morálními pravidly“ a uvědomují si, že morální pravidla jsou důležitější.¹⁰⁰ Pro dítě také vzniká s nástupem do školy nová skutečnost, kterou se stává volný čas a určitá volba, jak s ním naložit.¹⁰¹

U dětí mladšího školního věku je také charakteristické, že začínají celistvěji a abstraktněji chápat sebe sama.¹⁰² Značnou roli zde hrají názory ostatních lidí a srovnávání se s vrstevníky. Důležitou součástí sebepojetí je příslušnost k rodině a určité skupině nebo skupinám vrstevníků, kterou nemusí být jen školní třída, ale například i nějaká zájmová skupina.¹⁰³

⁹⁹ Srov. ŘÍČAN, Pavel, tamtéž, s. 154-155.

¹⁰⁰ VÁGENROVÁ, Marie, tamtéž, s. 338-351.

¹⁰¹ Srov. ŘÍČAN, Pavel, tamtéž, s. 155.

¹⁰² Srov. KOLLEROVÁ, Lenka. Střední dětství, Praha, 2016, s. 91.

¹⁰³ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie, tamtéž, s. 358-361.

5 Hodnotová témata v Rámcovém vzdělávacím programu

Hlavním úkolem této kapitoly je poukázat na to, jakým způsobem jsou hodnoty a výchova k nim obsaženy v Rámcovém vzdělávacím programu, což je základní kurikulární dokument českého vzdělávacího systému na národní úrovni, který je základem pro tvorbu školních vzdělávacích programů. Pokud se v této práci věnujeme výchově k hodnotám žáků na prvním stupni základní školy, domnívám se, že je také přínosné podívat se na to, jak je tato problematika ukotvena ve vzdělávacím systému, případně jaké hodnoty jsou zde zdůrazňovány.

5.1 Hodnoty v Rámcovém vzdělávacím programu

5.1.1 Klíčové kompetence a hodnoty

Pojem hodnota se v rámcovém vzdělávacím programu vyskytuje již ve vymezení klíčových kompetencí.

„Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.“¹⁰⁴

Ve výše citovaném popisu klíčových kompetencích se slovo hodnota vyskytuje hned dvakrát. V prvním případě se jedná o jednu ze součástí pojmu kompetence, které je třeba výchovou a vzděláváním soustavně rozvíjet. V druhém případě je pojem hodnoty použit jako určitý rámec, který dává klíčovým kompetencím konkrétní obsah.

Nyní se zaměříme na to, jak jsou v klíčových kompetencích hodnoty představené. Kompetence vyjadřují stav, ke kterému by žáci měli dospět na konci základního vzdělávání a počítá se i s jejich dalším průběžným rozvojem. Žáci prvního stupně jsou tedy spíše na počátku cesty k dosažení formulovaných kompetencí.

¹⁰⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT ČR, 2021, s. 10. [cit 1. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

Kompetence k učení

Podíváme-li se na klíčové kompetence k učení z hlediska hodnot, tak je zde kladen důraz na pozitivní vztah ke vzdělávání se, na pochopení smyslu toho, co se žáci učí a na pravdivý pohled na svoje silné a slabé stránky a ochotu se zlepšovat.

- „poznává smysl a cíl učení, má pozitivní vztah k učení, posoudí vlastní pokrok a určí překážky či problémy bránící učení, naplánuje si, jakým způsobem by mohl své učení zdokonalit, kriticky zhodnotí výsledky svého učení a diskutuje o nich“¹⁰⁵

Kompetence k řešení problémů

Z hlediska hodnot jsou kompetence k řešení problémů zaměřené na aktivní přístup k řešení problémů a dále hlavně na odpovědnost, která z rozhodování ohledně řešení problémů plyne.

- „kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí, je schopen je obhájit, uvědomuje si zodpovědnost za svá rozhodnutí a výsledky svých činů zhodnotí“¹⁰⁶

Kompetence komunikativní

Komunikativní kompetence se z hodnotového hlediska zaměřují na kultivovanost projevu, kreativitu a také na to, aby všechny získané schopnosti a dovednosti vedly k dobré spolupráci.

- „využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi“¹⁰⁷

Kompetence sociální a personální

Hodnoty jsou velmi výrazně zastoupeny v sociálních a personálních kompetencích. Mezi hodnoty, které jsou v jejím obsahu vyzdvihovány patří spolupráce, ohleduplnost, úcta, ochota pomoci, kvalitní mezilidské vztahy, respekt k druhým a sebeúcta.

- „účinně spolupracuje ve skupině...“

¹⁰⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 10.

¹⁰⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 11.

¹⁰⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 11.

- „...na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevnování dobrých mezilidských vztahů, v případě potřeby poskytne pomoc...“
- „...chápe potřebu efektivně spolupracovat s druhými při řešení daného úkolu, oceňuje zkušenosti druhých lidí, respektuje různá hlediska...“
- „vytváří si pozitivní představu o sobě samém...“¹⁰⁸

Kompetence občanské

Občanské kompetence jsou rovněž významným způsobem orientované na rozvoj hodnot. Mezi ty důležité zde patří empatie, respekt, ochrana a pomoc slabším, zodpovědnost, úcta ke tradici a kultuře, tvořivost, zodpovědnost za prostředí, kde žijeme.

- „respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí“
- „rozhoduje se zodpovědně podle dané situace, poskytne dle svých možností účinnou pomoc a chová se zodpovědně v krizových situacích i v situacích ohrožujících život a zdraví člověka“
- „respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost...“
- „...rozhoduje se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti“¹⁰⁹

Kompetence pracovní

Pracovní kompetence také zdůrazňují nutnost zodpovědnosti za životní prostředí a ochranu důležitých společenských i kulturních hodnot.

- „přistupuje k výsledkům pracovní činnosti nejen z hlediska kvality, funkčnosti, hospodárnosti a společenského významu, ale i z hlediska ochrany svého zdraví i

¹⁰⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 12.

¹⁰⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 12.

zdraví druhých, ochrany životního prostředí i ochrany kulturních a společenských hodnot“¹¹⁰

Kompetence digitální

Digitální kompetence kladou důraz na bezpečnost práce a etické jednání při práci v tomto prostředí.

- „předchází situacím ohrožujícím bezpečnost zařízení i dat, situacím s negativním dopadem na jeho tělesné a duševní zdraví i zdraví ostatních; při spolupráci, komunikaci a sdílení informací v digitálním prostředí jedná eticky“¹¹¹

5.1.2 Vzdělávací oblasti a hodnoty

Obsah vzdělávání je v rámcovém vzdělávacím programu dělen a formulován ve vzdělávacích oblastech. Očekávané výstupy jsou cíle, kterých by žáci měli být schopni dosáhnout na konci určitého vzdělávacího období. Jsou formulovány prakticky, činnostně a ověřitelně.¹¹²

V následující části této práce se zaměříme, na hodnoty, které jsou pomocí očekávaných výstupů v jednotlivých vzdělávacích oblastech zmiňovány a které tedy náleží do vzdělávacího obsahu pro žáky prvního stupně základní školy.

Jazyk a jazyková komunikace

V cílovém zaměření oblasti Jazyk a jazyková komunikace je vyzdvížena důležitost pochopení významu jazyka jako jednoho ze znaků národa, jako nástroje nezbytného pro vzdělávání. Dále pak je zde zdůrazněna důležitost budování dobrého vztahu k mateřskému jazyku, ale i k mnohojazyčnosti. Zásadní je také osvojení si „pravidel mezilidské komunikace“. Z hodnotového hlediska je také velmi důležité vytvoření „pozitivního vztahu k literatuře“ a „sdílení čtenářských zážitků“.¹¹³

¹¹⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 13.

¹¹¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 13.

¹¹² *Srov. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 14.

¹¹³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 17.

V komunikační a slohové výchově, jež je součástí oboru Český jazyk a literatura, jsou obsaženy očekávané výstupy, které po hodnotové stránce souvisejí s úctou k jiným lidem, slušným chováním a schopností uvědomit si nebezpečí manipulace v reklamě.

„ČJL-3-1-03 *respektuje základní komunikační pravidla v rozhovoru*

ČJL 5-1-06 *rozpoznává manipulativní komunikaci v reklamě*“¹¹⁴

V literární výchově se objevují hodnoty týkající se uvědomování si svých pocitů z textu a také tvořivosti.

„ČJL 5-3-01 *vyjadřuje své dojmy z četby a zaznamenává je*

ČJL 5-3-02 *volně reprodukuje text podle svých schopností, tvoří vlastní literární text na dané téma*“¹¹⁵

Člověk a jeho svět

Tato vzdělávací oblast je z hodnotového hlediska značně bohatá. V cílovém zaměření vzdělávací oblasti jsou zmíněny hodnoty spolupráce, tolerance, respektu, zodpovědnosti, sebeúcty, ohleduplnosti k přírodě a kulturním památkám a jejich ochrany, bezpečnosti, ochrany a péče o zdraví.¹¹⁶

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět obsahu několik okruhů.

V okruhu „Místo, kde žijeme“ je očekávaný výstup spojený se zájmem o přírodní a kulturní zvláštnosti a hlavní rysy regionu, ve kterém žáci žijí.

„ČJS-5-1-04 *vyhledává typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury, jednoduchým způsobem posoudí jejich význam*“¹¹⁷

V očekávaných výstupech okruhu „Lidé kolem nás“ jsou zachyceny hodnoty týkající se rodiny, tolerance, úcty k práci různých lidí, ohleduplnosti a spravedlnosti.

¹¹⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 18–19.

¹¹⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 21.

¹¹⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 45.

¹¹⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 46.

„ČJS-3-2-01 rozlišuje blízké příbuzenské vztahy v rodině, role rodinných příslušníků a vztahy mezi nimi, projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků i jiných lidí, jejich přednostem i nedostatkům

ČJS-3-2-02 odvodí význam a potřebu různých povolání a pracovních činností

ČJS-5-2-01 vyjádří na základě vlastních zkušeností základní vztahy mezi lidmi, vyvodí a dodržuje pravidla pro soužití ve škole, mezi chlapci a dívkami, v rodině, v obci (městě)

ČJS-5-2-02 rozpozná ve svém okolí jednání a chování, která se už nemohou tolerovat“¹¹⁸

V okruhu „Lidé a čas“ je obsažena hodnota úcty k historickým památkám a významným osobnostem, které pocházeli z regionu, kde žáci žijí.

„ČJS-3-3-02 pojmenuje některé rodáky, kulturní či historické památky, významné události regionu“¹¹⁹

Ve vzdělávacím okruhu „Rozmanitosti přírody“ je základní hodnotou odpovědnost a ochrana životního prostředí.

„ČJS-5-4-05 zhodnotí některé konkrétní činnosti člověka v přírodě a rozlišuje aktivity, které mohou prostředí i zdraví člověka podporovat nebo poškozovat“¹²⁰

V okruhu „Člověk a jeho zdraví“ jsou hodnoty hojně zastoupeny. Především je to péče o zdraví, dále dbaní o bezpečnost, odpovědnost, vědomí nebezpečí návykových látek a úplný základ první pomoci. Jde zde o hodnotu lidského života a péči o něj. Jeden z očekávaných výstupů klade také nárok na seznámení se s vývojem dítěte i před narozením. Tady je možné nalézt ukotvenou i základní úctu k nenarozenému životu.

„ČJS-5-5-02 rozlišuje jednotlivé etapy lidského života a orientuje se ve vývoji dítěte před a po jeho narození“¹²¹

¹¹⁸ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 47.

¹¹⁹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 48.

¹²⁰ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 49.

¹²¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 50–51.

Umění a kultura

Řada hodnot je obsažena ve vzdělávací oblasti „Umění a kultura“. V cílovém zaměření je hojně zmiňována tvořivost, utváření hodnotového žebříčku, tolerance a také citlivost pro vnímání kultury a umění jako nezbytné „součásti lidské existence“.¹²²

Například ve vzdělávacím oboru „Výtvarná výchova“ je kreativita a jedinečnost tvůrce obsažena v následujícím očekávaném výstupu.

„VV-5-1-04 osobitost svého vnímání uplatňuje v přístupu k realitě, k tvorbě a interpretaci vizuálně obrazného vyjádření; pro vyjádření nových i neobvyklých pocitů a prožitků svobodně volí a kombinuje prostředky“¹²³

Člověk a zdraví

Vzdělávací oblasti „Člověk a zdraví“ se na prvním stupni ZŠ týká vlastně jen obor „Tělesná výchova“, protože „Výchova ke zdraví“ je obsažena ve vzdělávací oblasti „Člověk a jeho svět“. Z hodnotového hlediska je zde zdůrazněno, jak je pohyb důležitý pro zdraví, dále je zde kladen důraz na vzájemnou spolupráci. Z tohoto hlediska se mi zdá zásadní očekávaný výstup, který se týká jednání „v duchu fair play“.

„TV-5-1-06 jedná v duchu fair play: dodržuje pravidla her a soutěží, pozná a označí zjevné přestupky proti pravidlům a adekvátně na ně reaguje...“¹²⁴

Člověk a svět práce

Zaměření cílů této oblasti je po hodnotové stránce zaměřené na dobrý vztah k pracovním úkolům a odpovědnost za kvalitu vlastní i společné práce. Dále se jsou zmiňovány hodnoty vytrvalosti, tvořivosti a sebedůvěry.¹²⁵

Očekávané výstupy pro první stupeň ZŠ zmiňují kreativitu, bezpečnost při práci, a pak také ochotu poskytnout první pomoc při úrazu. Ve vzdělávacím oboru „Příprava pokrmů“ se

¹²² Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 81.

¹²³ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 86.

¹²⁴ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 94.

¹²⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 2021, s. 101.

setkáváme s dodržováním určitých pravidel při stolování. Společné stolování je velmi důležité pro soužití a vytváření vztahů nejen v rodině.

„ČSP-3-4-01 připraví tabuli pro jednoduché stolování

ČSP-5-4-03 dodržuje pravidla správného stolování a společenského chování“¹²⁶

5.1.3 Doplnující vzdělávací obory a hodnoty

V Rámcovém vzdělávacím programu je také zařazeno několik doplňujících oborů. Očekávané výstupy plynoucí z těchto oborů však nejsou závazné. Mezi tyto vzdělávací obory se řadí „Dramatická výchova“, „Etická výchova“, „Filmová/audiovizuální výchova“ a „Taneční a pohybová výchova“. I tyto obory obsahují očekávané výstupy zaměřené na rozvoj hodnot. O „Etické výchově“ se budu ještě zmiňovat v následující kapitole zaměřené přímo na výchovu k hodnotám ve školách.¹²⁷

5.1.4 Průřezová témata a hodnoty

Průřezová témata jsou velmi důležitou součástí Rámcově vzdělávacího programu, a to i z hlediska postojů a hodnot. Ačkoliv z nich neplynou žádné očekávané výstupy, měly by být do základního vzdělávání zařazovány. Je výhodou, když jsou průřezová témata propojena s konkrétním vzdělávacím obsahem. Proto se hodnoty obsažené v očekávaných výstupech jednotlivých vzdělávacích oblastí a hodnoty obsažené v průřezových tématech často překrývají. Zároveň se domnívám, že k různým okruhům, které jsou zařazeny do průřezových témat, je užitečné využít třeba i externí spolupráce a programů, které pro školy tvoří odborníci na dané téma. Zde se nabízí například využití programů Pedagogického centra Arcibiskupství pražského i jiných organizací.¹²⁸

Na tomto místě zmíním jen vybrané části průřezových témat. Jedním z důvodů, proč nebudu provádět podrobnější analýzu je fakt, že průřezová témata jsou velmi široká, nejsou dělená do očekávaných výstupů odpovídající nějakému ročníku a určité části těchto témat a jejich hlubší rozvoj jsou aktuálnější ve starším věku, tedy až na druhém stupni základní školy.

¹²⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 102–104.

¹²⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 111–120.

¹²⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 124.

Osobnostní a sociální výchova

Toto průřezové téma obsahuje následující tematické okruhy.

- Osobnostní rozvoj – zde bych doplnila, že je v tomto okruhu kladen důraz také na sebepoznání, seberegulaci a psychohygienu.
- Sociální rozvoj – doplním, že je zde zmíněna navíc, hodnota poznávání lidí, péče o mezilidské vztahy, empatie.
- Morální rozvoj – kladen je zde důraz na „vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spolehlivost, spravedlnost, respektování atd...“¹²⁹

Výchova demokratického občana

V tomto průřezovém tématu je kladen důraz na uplatňování demokracie a jejích principů ve fungování školního prostředí, dále na odpovědnost a angažovanost.¹³⁰

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Cílem tohoto průřezového tématu je mimo jiné „pomáhat překonávat stereotypy a předsudky“, respekt k jinakosti a rozmanitosti jiných kultur a podpora „pozitivního postoje k tradičním evropským hodnotám“.¹³¹

Multikulturní výchova

Multikulturní výchova zvláště v posledních letech nabývá na důležitosti. Toto průřezové téma žákům pomáhá „uvědomovat si vlastní identitu“ a zároveň poukazuje na „neslučitelnost rasové (náboženské či jiné) intolerance s principy života v demokratické společnosti“.¹³²

Environmentální výchova

I toto průřezové téma je v poslední době velmi aktuální. Podle Rámcového vzdělávacího programu by environmentální výchova měla přispívat „k vnímání života jako nejvyšší

¹²⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 126–127.

¹³⁰ *Srov. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 128–129.

¹³¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 130–131.

¹³² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 132.

hodnoty“, k odpovědnosti za životní prostředí a „angažovanosti v řešení problému“, které v souvislosti s ochranou životního prostředí jsou aktuální.¹³³

Mediální výchova

V průřezovém tématu mediální výchova je kladen důraz na kritické myšlení, rozvíjení „citlivosti vůči předsudkům a zjednodušujícím soudům“ a „možnost svobodného vyjadřování“ i odpovědnosti s ním spojené.¹³⁴

5.1.5 Velká revize RVP ZV

V současnosti se také pracuje na velkých revizích Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání, které jsou „součástí vládní strategie 2030+“. Velké revize kurikulárních dokumentů reflektují výrazné společenské výzvy i rizika. Práce na velkých revizích probíhají od roku 2021. Expertní panel, který je hlavní zodpovědnou pracovní skupinou, v roce 2022 představila Hlavní směry revize RVP ZV. Tento dokument by měl sloužit jako hodnotový rámec RVP ZV.¹³⁵

¹³³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 135.

¹³⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 137.

¹³⁵ Velké revize RVP základního vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT ČR a NPI ČR, © 2023, [cit 23. 6. 2023]. Dostupné z: <https://velke-revize-zv.rvp.cz/>.

6 Hodnoty a výchova k hodnotám ve škole

Cílem této kapitoly je popsat, co to jsou hodnoty a představit jednu z možných klasifikací hodnot. Dále se budu věnovat tomu, jak je výchova k hodnotám ukotvena v českém školském systému. Blíže zde zmíním etickou a náboženskou výchovu ve školách.

Jedním z autorů, který se v českém prostředí věnuje problematice morálního vývoje a mravní výchovy je Pavel. Vacek. Zmiňuje, že obsahem mravní výchovy ve škole by mělo být pozitivní rozvíjení morální stránky osobnosti žáků, tedy výchova ke ctnostem spíše, než jen zaměření se na nežádoucí odchylky od pravidel a zavedených norem. Mravní výchova by měla být realizována jednak skrze „vytváření mravních návyků“ v každodenním běžném fungování ve škole, jednak skrze prostor věnovaný ve výuce významným tématům jako je „lidská svoboda, tolerance, zodpovědnost, čest, svědomí a další“.¹³⁶

6.1 Hodnoty

Pojem hodnota je velmi používaný a zároveň mnohovrstevnatý a není jednoduché ho jednoznačně definovat. Podle Stanislavy Kučerové můžeme hodnotami myslet buď cokoliv, co nám přináší užitek a uspokojuje nás to, nebo „v užším slova smyslu kulturní kategorie, které odpovídají našim vyšším tendencím, normám a ideálům, zvláště sociálním, mravním a estetickým“.¹³⁷

Podle Psychologického slovníku je hodnota „vlastnost, kterou jedinec přisuzuje určitému objektu, situaci, události nebo činnosti ve spojitosti s uspokojováním jeho potřeb, zájmů; hodnoty se vytvářejí postupně a diferencují se v procesu socializace... hodnoty odrážejí kulturu společnosti“. Pro tuto práci jsou stěžejní hodnoty vyšší (ve smyslu definice Psychologického slovníku). Hodnota vyšší je „hodnota, která náleží jen člověku a zaměřuje

¹³⁶ VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Hradec Králové: Nakladatelství Gaudeamus, 2010. s. 80-81. ISBN 978-80-7435-051-1.

¹³⁷ KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, výchova, hodnoty. Kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov: ManaCon, 1996, s. 65. ISBN 80-85668-34-3.

se na potřeby přejaté výchovou, kulturou nebo posouzením informací; k vyšším hodnotám se řadí krása, čest, spravedlnost, poctivost, soucit, lítost apod.“¹³⁸

Podle Kučerové je možné hodnoty klasifikovat do několika hlavních skupin.

1. Přírodní hodnoty

Ty je dále možno rozdělit na hodnoty životní či vitální a hodnoty sociální.

a. Hodnoty vitální

Tyto hodnoty jsou zaměřené na rozvoj života jednotlivce i celého druhu. Můžeme sem zařadit třeba „zdraví, zdatnost, svěžest, tělesné blaho...“

b. Hodnoty sociální

To jsou hodnoty, které souvisejí se soužitím s ostatními lidmi. Člověk má potřebu „družnosti, vzájemnosti ... chce milovat a být milován“. Dále má člověk potřebu „uplatnit se, být uznáván, oceňován...“.

2. Civilizační hodnoty

Tyto hodnoty souvisejí s organizací lidské společnosti, řadí se mezi ně například rodina, národ, stát. Dále souvisejí s komunikací, k těmto hodnotám náleží řeč nebo písmo. Další hodnoty mají vztah k výrobě, je to pokrok techniky a ekonomie dané společnosti. Velmi důležitými civilizačními hodnotami jsou ty, které souvisejí s poznáním, náleží mezi ně například věda.

3. Duchovní hodnoty

Duchovní hodnoty se promítají v kultuře určité společnosti, zároveň také v lidské osobnosti a v tom, co jí utváří. Náleží mezi ně potřeba hledat „smysl... pravdu, krásu a uvědomělou lidskost“. Dále mezi duchovní hodnoty můžeme zařadit „intelektuální rozvoj, vzdělanost, tvorbu“.¹³⁹

¹³⁸ HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004, s. 192. ISBN 80-7178-303-X.

¹³⁹ KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, výchova, hodnoty*. 1996, s. 72-73.

Pojem hodnota se do určité míry překrývá s pojmem ctnost. Podle Psychologického slovníku je ctnost „etická kategorie, trvalý kladný rys charakteru člověka, stálý zdroj jeho etického chování; kladná a žádoucí mravní vlastnost...“¹⁴⁰ Dalo by se tedy říct, že ctnost je hodnota, která se stala zvnitřnělou lidskou vlastností.

V této práci však nebudou hodnoty chápány v zúženém smyslu ctnosti, protože se domnívám, že například výchova ke vnímání krásy má velký význam pro morální vývoj a výchovu člověka.

6.2 Doplnující vzdělávací obor Etická výchova

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání obsahuje doplňující vzdělávací obor Etická výchova. Důvodem pro zařazení Etické výchovy do Rámcového vzdělávací programu je skutečnost, že v českém vzdělávacím systému není povinně zařazen „předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáka“.¹⁴¹

Do učiva tohoto vzdělávacího oboru pro 1. stupeň základní školy se řadí: „základní komunikační dovednosti“, „pozitivní hodnocení sebe a druhých“, „tvořivost a základy spolupráce“ a „základy asertivního jednání“.¹⁴² Myslím, že v tomto výčtu je trochu nedostatečně zastoupena orientace na vztah k druhému

Zaměření na dobré vztahy se spolužáky a důležitost prosociálního chování je častěji zmiňováno v očekávaných výstupech. V oboru Etická výchova jsem identifikovala tyto hodnoty: respektování pravidel, úcta, sebeúcta, prosociální chování, empatie, tvořivost, spolupráce, přejícnost, pomoc druhým, rodina a společenství.¹⁴³

¹⁴⁰ HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. Tamtéž, s. 88.

¹⁴¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 114.

¹⁴² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 115.

¹⁴³ Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 114-115.

6.3 Etická výchova na 1. stupni základní škola – praxe

Tím, že etická výchova je v Rámcovém vzdělávacím programu zastoupena jako rozšiřující obor, není příliš časté, že by školy nabízely tento obor jako samostatný předmět. Pokud se tak stane, má většinou formu volitelného předmětu.

Pokoušela jsem se najít nějaké výzkumné šetření, které by mapovalo, jak je zapojena etická výchova ve vyučování na prvním stupni základní školy v České republice. Ve vyhledávači Národní knihovny ČR a vyhledávači knihoven Univerzity Karlovy jsem nenašla žádný článek zabývající se aktuálním výzkumem této problematiky na prvním stupni základní školy. Vyhledávala jsem články, které by obsahovaly klíčové slovo: „etická výchova“ a nebyly by starší, než deset let.

Je zřejmé, že jedním z mála center zabývajících se hlouběji problematikou etické výchovy je Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, kde se vyučuje přímo obor Etická výchova. Zde se problematice etické a charakterové výchovy věnuje prof. Jan Hábl a již zmíněný doc. Pavel Vacek, oba působí na Katedře pedagogiky a psychologie.

V roce 2014 Janovi Háblovi vyšel článek v *e-Pedagogium* zabývající se potřebou etického vychovatelství.¹⁴⁴ Dále Hábl v roce 2022 publikoval v časopise *Pedagogika* článek o výchově charakteru.¹⁴⁵

V roce 2013 o potřebě hodnotové výchovy také publikovala Naděžda Pelcová článek v časopise *Pedagogika*.¹⁴⁶

¹⁴⁴HÁBL, Jan. „Měl bych“ – Poznámky k potřebě etického vychovatelství. In: *e-Pedagogium*, 2014, 14.3, s. 82-91. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2014/03/08.pdf>.

¹⁴⁵ HÁBL, Jan. Na charakteru (nejen pedagoga) ve vzdělávání záleží. In: *Pedagogika*, 2022, 72.3. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2022. Dostupné z: <https://ojs.cuni.cz/pedagogika/issue/view/199>.

¹⁴⁶ PELCOVÁ, Naděžda. Hodnotová výchova a výchova k hodnocení. In: *Pedagogika*, 2013, 10.3. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. Dostupné z: https://pages.pdf.cuni.cz/pedagogika/files/2014/01/P_2013_3_02_Hodnotova_285_300.pdf.

Disertační práci s názvem *Implementace doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova na prvním stupni základní školy* obhájila Michaela Pachelová na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.¹⁴⁷

6.4 Náboženská výchova ve školách

Na některých státních školách se náboženská výchova vyučuje formou nepovinného předmětu. V České republice mají oprávnění k výuce náboženství na státních školách „dle § 7 odst. 1, písm. a) zák. č. 3/2002 Sb. ... tyto církve: Apoštolská církev, Církev adventistů sedmého dne, Církev československá husitská, Církev římskokatolická, Českobratrská církev evangelická, Křesťanské sbory, Luteránská evangelická církev a.v. v České republice, Náboženská společnost Svědkové Jehovovi a Slezská církev evangelická augsburského vyznání.“¹⁴⁸ V rámci římskokatolické církve vydala k tomuto účelu Česká biskupská konference *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1.-9. ročníku základní školy (pro nepovinný předmět náboženství v základních školách)*.¹⁴⁹ Další církve, která má pro výuku náboženství na státních školách vypracované osnovy je Církev československá husitská.

Římskokatolický kněz, teolog a pedagog Michal Podzimek ve své knize *Bůh ve škole* podotýká, že vysloveně náboženská témata v Rámcovém vzdělávacím programu nenajdeme a je to tak v souladu s demokratickými principy sekulárního státu. S termínem víra v náboženském slova smyslu se tedy v Rámcovém vzdělávacím programu nesetkáme. Jsou zde však používána slova jako „duchovní či spiritualita“. Toto se však v dokumentu Bílá

¹⁴⁷ PACHELOVÁ, Michaela. *Implementace doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova na prvním stupni základní školy*. Praha, 2022. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Oddělení pro vědeckou činnost. Vedoucí práce Stará, Jana. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/177576/140104587.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

¹⁴⁸ PÁLKOVÁ, Jitka. *Výuka náboženství na základních školách v ČR*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2014, 99 s. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií, Katedra pedagogiky. Vedoucí diplomové práce Mazánková, Libuše. Dostupné také z: <http://hdl.handle.net/10563/27940>.

¹⁴⁹ MUROŇOVÁ, Eva, MUCHOVÁ, Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy (pro nepovinný předmět náboženství v základních školách)*. Praha: Česká biskupská konference, 2004. ISBN 80-239-9578-2 (brož.).

kniha i v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání objevuje hlavně v souvislosti se vzděláváním žáků druhého stupně základní školy.¹⁵⁰

Pro porovnání může být zajímavé podívat se na to, jakou úlohu hraje náboženská výchova ve školském systému v jiných evropských zemích. Mezi země, kde je náboženská výchova povinným předmětem patří například „Rumunsko, Rakousko, Dánsko, Švédsko, Finsko, Řecko, Velká Británie, Německo, Švýcarsko“, jak uvádí ve svém článku Pavol Tománek podle studie Dany Hanesové. V některých zemích může být náboženská výchova nabídnuta jako nepovinný předmět, to odpovídá situaci v České republice, Slovenské republice nebo třeba v Polsku. V dalších zemích není tento předmět nabízen vůbec. Mezi tyto země se řadí USA, Kanada nebo Ukrajina. Určitou alternativou pro náboženskou výchovu může být předmět etická výchova. To, jaké má předmět ve školském vzdělávacím programu postavení, je závislé především na vztahu mezi státem a církví, resp. církvemi.¹⁵¹

6.5 Náboženská výchova ve školách – praxe

Snažila jsem se najít nějaký výzkum, který by popisoval, jak je koncipována výuka náboženství ve školách. Za posledních deset let jsem však nenašla žádné relevantní výsledky ani ve vyhledávači Národní knihovny ČR ani ve vyhledávači Knihoven Univerzity Karlovy v Praze. Zadávala jsem klíčová slova: „náboženská výchova“ a „výuka náboženství“. Vzhledem k tomu, že k náboženskému vyznání se v České republice nehlásí ani pětina obyvatelstva, to není příliš překvapivé.

Kristýna Fiferová ve své diplomové práci zabývající se přímo výukou náboženství zmiňuje dva výzkumy, které však nereflktují formu výuka náboženství ve školách. Empirická část

¹⁵⁰ PODZIMEK, Michal. *Bůh ve škole. Na cestě od uzavřeného dogmatu k dospělé křesťanské spiritualitě*. Červený Kostelec: nakladatelství Pavel Mervart, 2021, s. 302-303. ISBN 978-80-9465-498-5.

¹⁵¹ TOMÁNEK, Pavol. Náboženstvo a náboženská výchova v Evrópskej únii. In: *Pedagogika*. 2007. roč. 57, s. 145–152. ISSN 0031-3815. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2014/01/P_2007_2_05_N%C3%A1bo%C5%BEnstvo_145_152.pdf.

diplomové práce Fifnerové se týká výuky náboženství na školách zřízených nějakou církví nebo na soukromé škole, která je však s římskokatolickou církví úzce spojena.¹⁵²

¹⁵² FIFERNOVÁ, Kristýna. *Výuka předmětu náboženství na 1. stupni církevní ZŠ očima žáků*. Praha. 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce: doc. Jana STARÁ. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/157350/120385127.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

7 Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského

Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského bylo založeno v září roku 2017. Sídli v Jindřišské ulici v Praze 1. Pracovní náplní Pedagogického centra je tvorba a realizace programů zaměřených na „výchovu k hodnotám, porozumění křesťanským tradicím, kultuře a etice v mezilidských a celospolečenských vztazích“. Tyto programy jsou nabízené všem typům škol.¹⁵³

Na oficiálních webových stránkách Pedagogického centra Arcibiskupství pražského se dočteme, že: „Posláním Pedagogického centra je vytvářet a realizovat různé typy programů pro žáky a pedagogy za účelem metodické podpory výuky témat, která jsou úzce spjatá s křesťanstvím nebo která může křesťanský pohled významně obohatit.“¹⁵⁴

Činnost Pedagogického centra je možné rozdělit do čtyř oblastí:

První a stěžejní oblastí práce Pedagogického centra je projekt *Výchova a hodnoty* v rámci, kterého centrum nabízí více než sto programů pro žáky v podstatě všech věkových kategorií (od mateřských škol po vyšší odborné školy). Tento projekt je prezentován na webových stránkách www.vychova-hodnoty.cz.¹⁵⁵ Projekt *Výchova a hodnoty* má i svůj vlastní facebookový profil, na kterém jsou sdíleny fotografie z některých programů, které již proběhly.¹⁵⁶

Druhou oblastí, které se Pedagogické centrum věnuje, je pořádání kurzů pro pedagogy. V roce 2018 získalo akreditaci MŠMT na pořádání seminářů pro pedagogy (Další vzdělávání pedagogických pracovníků). Pedagogické centrum nabízí v rámci vzdělávání pedagogů semináře nebo programy, které je možné rozdělit do dvou okruhů. Prvním je „kulturní

¹⁵³ *Pedagogické centrum* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2013-2023 [Cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://apha.cz/duchovni-sluzby/pedagogicke-centrum/>.

¹⁵⁴ *Pedagogické centrum* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2013-2023 [Cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://apha.cz/duchovni-sluzby/pedagogicke-centrum/>.

¹⁵⁵ *Výchova a hodnoty* [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018-2023 [Cit. 10. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

¹⁵⁶ *Výchova a hodnoty* [online]. Meta, ©2023 [Cit. 10. 4. 2023]. <https://www.facebook.com/vychovaahodnoty>.

dědictví v památkách“ a druhým je „tvořivá pedagogická práce s využitím přírodnin a symbolů (na základě metod pedagogiky celistvého výchovy podle Franze Ketta)“.¹⁵⁷

Další oblastí činnosti Pedagogického centra je tvorba metodických materiálů, které jsou dávány k dispozici pedagogům.

Poslední oblastí činnosti Pedagogického centra je podpora farností, které pořádají podobné typy programů, a spolupráce s nimi.

Těžiště práce Pedagogického centra je ovšem v první zmiňované oblasti, tedy v programech pro školní třídy. Každý program má na stránkách zpracovanou anotaci, která obsahuje stručný popis programu, lektory, kteří program vedou, cíle programu, praktické pokyny pro učitele, didaktické poznámky, které obsahují i provázanost s Rámcovým vzdělávacím programem a použité metody a nakonec poznámku, kolik skupin již program absolvovalo.

Tým Pedagogického centra je tvořen čtyřmi pracovníky: vedoucí Pedagogického centra ThLic. Ing. Marií Zimmermannovou Th.D., metodičkou a lektorkou Pedagogického centra ThLic. PhDr. Pavlou Editou Hercikovou, Th.D., metodikem a lektorem programů pro školy Mgr. Michalem Ondrou a metodičkou a lektorkou programů pro školy Mgr. Eliškou Vrbovou.¹⁵⁸

Myslím, že by bylo dobré zmínit ještě několik informací o vedoucí a zakladatelce Pedagogického centra Arcibiskupství pražského. Marie Zimmermannová kromě Pedagogického centra působí na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde se věnuje hlavně výuce katechetiky. Její disertace na téma *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog* byla publikována v roce 2015.¹⁵⁹ Od roku 2009 do roku 2015 byla Marie Zimmermannová šéfredaktorkou časopisu *Cesty katecheze*.¹⁶⁰ Zakladatelka

¹⁵⁷ *Výchova a hodnoty* [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018-2023 [Cit. 10. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/dvpp/>.

¹⁵⁸ *Pedagogické centrum* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2013-2023 [Cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://apha.cz/duchovni-sluzby/pedagogicke-centrum/>.

¹⁵⁹ ZIMMERMANNOVÁ, Marie: *ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-146-2962-9.

¹⁶⁰ *Cesty katecheze. Revue pro katechetiku a náboženskou pedagogiku*. [online]. Holice: Cesty katecheze, [Cit. 4. 7. 2023]. Dostupné z: <http://www.cestykatecheze.cz/>.

Pedagogického centra je také lektorkou Katechezí Dobrého Pastýře. Tento katechetický program je inspirován východiskem pedagogiky Marie Montessori. Cílem tohoto programu je, aby si děti tvořily autentický vztah k Bohu.¹⁶¹ Dalším projektem, za kterým stojí Marie Zimmermannová je Kryštofova biblická krabička, což je program sloužící jako podpora k výchově k víře, a to zejména v rodinách.¹⁶²

Na webových stránkách Pedagogického centra Arcibiskupství pražského je zpracovaná stručná statistika, která mapuje četnost nabídky programů v jednotlivých obdobích a to, jak byly programy navštěvované. Čísla jsou pro mě až překvapivě vysoká. Například v roce 2018 programy Pedagogického centra navštívilo bezmála osm a půl tisíce žáků.¹⁶³ Podrobnější statistiky, závěrečné zprávy i starší letáky o aktuální programové nabídce je možné najít na stránkách www.vychova-hodnoty.cz v záložce Registrace, ke které je možné bezplatně získat přístup.

¹⁶¹ *Katecheze dobrého pastýře* [online]. Holic: Cesty katecheze, ©2014-2023 [Cit. 28. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.katechezedobrehopastyre.cz/>.

¹⁶² *Kryštofova biblická krabička* [online]. Holic: Cesty katecheze, ©2020-2023 [Cit. 28. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.krystofovabiblickakrabicka.cz/>.

¹⁶³ *Pedagogické centrum* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2013-2023 [Cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://apha.cz/duchovni-sluzby/pedagogicke-centrum/>.

EMPIRICKÁ ČÁST

8 Metodologie a výzkumné otázky

Hlavním tématem diplomové práce je výchova k hodnotám žáků prvního stupně základní školy. Jednou z institucí, která se touto výchovou systematicky a s velkým nasazením zabývá, je Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského. Stěžejní, ne však jedinou, aktivitou Pedagogického centra jsou programy tvořené pro školy.

8.1 Výzkumné otázky a nástroje

Empirická část práce je koncipovaná jako případová studie. Více o tomto výzkumném designu píše M. Sedláček.¹⁶⁴ Případem, kterým se tato studie zabývá, je soubor programů Pedagogického centra Arcibiskupství pražského. K analýze byly vybrány jen programy, které jsou zaměřené na žáky prvního stupně základní školy. Hlavním cílem této práce je odpovědět na následující výzkumnou otázku:

Jak Pedagogické centrum usiluje o rozvoj hodnot ve svých programech pro školy?

Tato výzkumná otázka obsahuje několik dílčích otázek:

- Jaké poslání má Pedagogické centrum?
- Jaká je návštěvnost programů Pedagogického centra?
- Jaké hodnoty Pedagogické centrum ve svých programech rozvíjí nebo zmiňuje?
- Jaké prostředky, přístupy a metody Pedagogické centrum využívá k předávání hodnot?
- V jakých prostředích jsou realizované programy Pedagogického centra? A jaké hodnoty s jednotlivými prostředími souvisejí?
- Na jaká témata jsou zaměřené programy Pedagogického centra? Jaké hodnoty se pojí k jednotlivým tématům?
- Jak se k programům Pedagogického centra dostaly dotazované učitelky? Kolik programů navštívily?

¹⁶⁴ ŠVARÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 96-112. ISBN 978-80-7367-313-0.

- Jakých hodnot si v programech Pedagogického centra všímají učitelé?
- Navazují učitelé ve výuce na programy Pedagogického centra?
- Jak hodnotí učitelé programy a práci Pedagogického centra?

K zodpovězení těchto výzkumných otázek jsem využila následující metody:

- obsahovou analýzu anotací programů určených pro první stupeň základních škol a dalších dokumentů, které dává Pedagogické centrum k dispozici
- rozhovor se zakladatelkou a vedoucí Pedagogického centra¹⁶⁵
- obsahovou analýzu rozhovorů s osmi učitelkami, které se svými třídami programy navštívily.

Doplňkovou metodou je autorská reflexe několika programů a školení Pedagogického centra, kterých jsem se zúčastnila.

8.2 Metodologie sběru dat

8.2.1 Obsahová analýza anotací programů

Pedagogické centrum na svých webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/> dává k dispozici nabídku všech programů pro různé věkové kategorie. Dokument obsahující seznam odkazů na anotace programů pro žáky prvního stupně tvoří základní rámec pro obsahovou analýzu.¹⁶⁶ Tento seznam obsahuje více než sto anotací. Několik z programů jsem z obsahové analýzy vynechala. Důvodem bylo to, že anotace byly zatím v rozpracované verzi a chyběly hlavní údaje, o které by se analýza opírala.

Anotace programů Pedagogického centra lektoři postupně doplňují a upravují. Také vznikají nové programy. Některé programy navíc lektoři upravují podle požadavků učitelů nebo aktuální situace. Obsahovou analýzu anotací programů jsem prováděla v období od začátku

¹⁶⁶ *Výchova a hodnoty* [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018-2023 [Cit. 30. 4. 2023]. Dostupné z: <https://3c7c1d5673.clvaw-cdnwnd.com/9590c0892551d30e5fb4e2e5eb8ee9b9/200001020-0d9610d964/programy%20z%C3%A1kladn%C3%AD%20%C5%A1kola%201.%20stupe%C5%88.pdf?ph=3c7c1d5673>.

března do začátku května 2023, zjištěná data týkající se návštěvnosti a počtů programů odpovídají stavu Pedagogického centra na začátku března 2023.

Analýza dat probíhala ve třech základních fázích.

Při prvním čtení anotací jsem si vypisovala hodnoty, které byly v anotacích explicitně zmiňovány, a také témata, kterými se programy zabývaly a určité hodnoty z nich vyplývají. V této fázi jsem také vypisovala, v jakém prostředí jsou programy realizované a kolika třídami byly programy navštíveny.

V druhé fázi jsem vytvořila tabulku pro záznam přiřazující hodnoty, prostředky a metody, které tyto hodnoty pomáhají zprostředkovat nebo rozvíjet, k jednotlivým programům. Do záhlaví tabulky jsem zapsala hodnoty a prostředky jako jednotlivé položky.

Třetí fáze obsahové analýzy zahrnovala opakované čtení anotací, identifikování hodnot a prostředků a vyplňování tabulky. Občas bylo třeba také rozšířit tabulku o další položku, které jsem si nejdříve v anotaci nevšimla.

Je zřejmé, že tento přístup je zatížen určitou mírou subjektivity. Některé hodnoty se obsahově překrývají, některé zde scházejí anebo jsou obsaženy v jiných. Přesto se domnívám, že určité trendy jsou zde patrné.

8.2.2 Rozhovor se zakladatelkou a vedoucí Pedagogického centra

V polovině února roku 2023 jsem navštívila vedoucí Pedagogického centra v prostorách této instituce v Jindřišské ulici v Praze 1. Dr. Marie Zimmermannová mi poskytla rozhovor, který má pro tuto práci dvojí význam. Za prvé mi tento rozhovor posloužil jako důležitý úvod a vhled do fungování a činnosti Pedagogického centra. Za druhé byl rozhovor důležitou metodou, která umožnila triangulovat data získaná z obsahové analýzy anotací programů.

8.2.3 Strukturovaný rozhovory s učitelkami a jejich analýza

V dubnu a květnu roku 2023 jsem oslovila osm učitelek, které se svými třídami jeden nebo více programů absolvovaly. Je zřejmé, že programy Pedagogického centra objednávají pro svoje třídy učitelé, kteří s jejich záměrem souzní. Rozhodně to však nejsou jen učitelé hlásící se k římskokatolické církvi nebo ke křesťanství jako takovému. Programy se dostávají tak na zcela běžné základní školy. Šest z učitelek, které jsem oslovila, učilo na státních školách,

jedna na škole církevní a jedna na soukromé škole, která se hlásí ke křesťanským hodnotám. Všechny byly k rozhovoru velmi otevřené.

Základním kritériem pro výběr respondentů byla nedávná nebo opakovaná zkušenost s programy Pedagogického centra. Část rozhovorů vznikla bezprostředně nebo velmi brzy po programech, na kterých jsem byla přítomna já i respondentka. Několik respondentek jsem vybrala na základě doporučení koordinátorky programů Pedagogického centra.

Respondentkám jsem položila tyto otázky:

- Jak jste se dozvěděla o Pedagogickém centru?
- Jaké programy Pedagogického centra jste navštívila?
- Kterých hodnot obsažených v programu (nebo programech) Pedagogického centra jste si všimla?
- Navázali jste ve výuce ve škole nějak na absolvovaný program?
- Co byste si od Pedagogického centra přáli ještě navíc?

Cílem těchto rozhovorů bylo zjistit, jak činnost Pedagogického centra vnímají a hodnotí učitelé, kteří mají s programy zkušenost.

Analýza rozhovorů probíhala pomocí opakovaného čtení, označování a kategorizování důležitých míst v textu. První dvě položené otázky zjišťovaly cestu, kterou se respondentka dostala k Pedagogickému centru a míru zkušenosti s programy centra. V odpovědích na otázku „Kterých hodnot obsažených v programu (nebo programech) Pedagogického centra jste si všimla?“ respondentky reflektovaly navštívené programy po hodnotové stránce. Tato otázka byla pro výzkum stěžejní. Cílem otázky „Navázali jste ve výuce ve škole nějak na absolvovaný program?“ bylo zjistit, jestli a jakým způsobem učitelé dále pracují s tématy, se kterými se třídy setkaly při programech Pedagogického centra.

9 Výsledky výzkumu a jejich interpretace

9.1 Vznik a poslání Pedagogického centra

Vzhledem k tomu, že hlavním cílem této práce je popsat, jakým způsobem Pedagogické centrum rozvíjí hodnoty u dětí pomocí svých programů, domnívám se, že je přínosné podívat se v krátkosti na to, jaký záměr nebo poslání toto centrum má a jak došlo k jeho vzniku. Tato část práce má na základě rozhovoru s vedoucí Pedagogického centra zodpovědět dílčí výzkumnou otázku „Jaké poslání má Pedagogické centrum?“

Marie Zimmermannová, zakladatelka Pedagogického centra, v rozhovoru, který mi poskytla, zmiňuje, že již od 90. let minulého století byla v podstatě ve všech diecézích, tedy ve správních jednotkách církve, v jejichž čele stojí biskup, myšlenka, že by katechetická střediska zřízená u jednotlivých biskupství, jejichž základní činností je podporovat katechezi uvnitř římskokatolické církve a výuku náboženství ve školách, měla svou činnost rozšířit tak, „aby tyto myšlenky šly dál a oslovovaly děti, které se těchto forem neúčastní a nemají s vírou nic společného.“¹⁶⁷

Marie Zimmermannová se této myšlence věnovala už od roku 1995 v královéhradecké diecézi. V Pardubicích nabízela školám své programy a sbírala první zkušenosti. Později se stala vedoucí Katechetického střediska, které bylo přejmenováno na Katechetické a pedagogické středisko. V roce 2016 kardinál Dominik Duka oslovil Marii Zimmermannovou na Katechetickém kongresu v Třešti, jestli by nechtěla podobnou iniciativu zorganizovat v pražské arcidiecézi. Na jaře 2017 tedy ve spolupráci s Katechetickým centrem pražské arcidiecéze uspořádala Týden pro školy, kde navrhovala nějaké programy a proškolila několik lektorů. Marie Zimmermannová k této akci říká: „Týden pro školy se povedl, myslím, že měl celkem ohlas a byl to takový základ a zelená pro to zřídit Pedagogické centrum, jež bude mít toto v náplni.“

„Posláním Pedagogického centra je vytvářet a realizovat různé typy programů pro žáky a pedagogy za účelem metodické podpory výuky témat, která jsou úzce spjatá s křesťanstvím

¹⁶⁷ Katecheze slouží k výchově dětí i dospělých k víře a formování a prohlubování vztahu k Bohu uvnitř církevního společenství.

nebo která můžou křesťanský pohled významně obohatit.“¹⁶⁸ Takto je poslání Pedagogického centra definováno na stránkách Arcibiskupství pražského.

Marie Zimmermannová k tomu v rozhovoru dodává: „Vycházíme z toho, že náš národ, tato země, má poměrně silné křesťanské kořeny. Někteří toto označení sice zpochybňují, ale já bych to tak klidně nazvala, protože z těchto kořenů tady vyrostla spousta důležitých věcí. Zejména naše kultura a hodnoty, které jsou s ní spojeny. Poslání nebo smysl Pedagogického centra vystihuje název našeho hlavního projektu ... Výchova a hodnoty. To vlastně vyjadřuje naše poslání. Diskutuje se o tom, jestli škola má jen vzdělávací složku nebo i výchovnou. My chceme přispět k té výchovné stránce.“ Pedagogické centrum cíleně pracuje s Rámcovým vzdělávacím programem. Propojuje své programy s průřezovými tématy a očekávanými výstupy ze vzdělávacích oblastí Jazyk a jazyková komunikace, Člověk a jeho svět a Umění a kultura. Zakladatelka Pedagogického centra k tomu uvádí: „Snažíme se, aby ta témata korespondovala s RVP a aby přinášela poselství. Abychom se skrze jednotlivé konkrétní aktivity dostávali k hodnotám, uvažovali o nich a případně diskutovali. Není to morální nauka ve smyslu tohle je správné a tohle je špatné, ale je to spíš způsob osvojování si těch faktických informací.“

9.2 Návštěvnost programů Pedagogického centra

Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského se tedy snaží o rozvoj hodnot v souladu s kurikulárními dokumenty. Myslím, že je zajímavé podívat se na to, jaký má Pedagogické centrum dosah a ke kterým školám se jeho programy dostávají. Domnívám se, že je to důležité, protože jinak budou vypadat programy tvořené pro děti z církevních škol, kde se počítá s tím, že děti mají určité povědomí o tématech spojených s křesťanstvím, jinak budou vypadat programy nabízené žákům ze státních škol. V této části práce zodpovím dílčí výzkumnou otázku „Jaká je návštěvnost programů Pedagogického centra?“

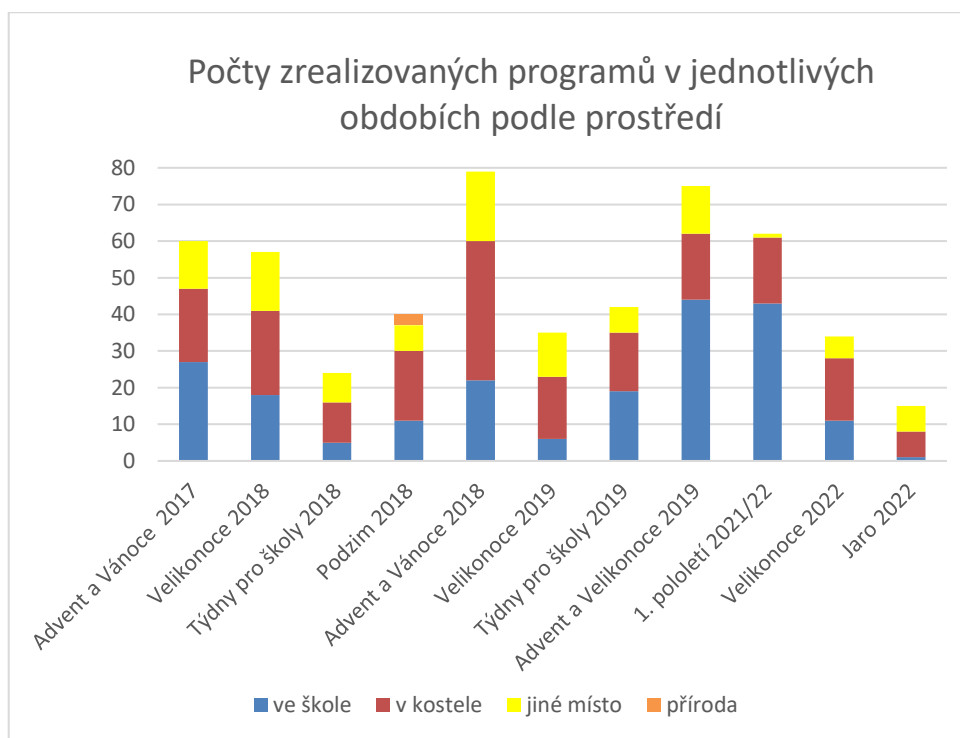
Dr. Zimmermannové jsem se ptala, do jakých škol se programy Pedagogického centra dostanou, jestli jsou to většinou církevní školy. Odpověděla mi takto: „Snažíme se oslovovat

¹⁶⁸ *Pedagogické centrum* [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2013-2023 [Cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://apha.cz/duchovni-sluzby/pedagogicke-centrum/>.

všechny školy. Rozhodně se bráním tomu, abychom byli spojováni jenom s církevními školami. I když ony ty naše programy využívají a rády.“ Ze závěrečných zpráv Pedagogického centra, kde jsou zveřejněné seznamy škol, které se programů zúčastnily, je patrné, že většina škol využívajících programů Pedagogického centra, jsou běžné státní školy.

Následující graf zobrazuje, kolik programů bylo uspořádáno v jednotlivých obdobích. Programy jsou rozděleny podle prostředí, v kterém byly realizovány. Data pro tento graf jsou přístupná na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/spoluprace/>, kde jsou po bezplatné registraci přístupné již zmiňované závěrečné zprávy Pedagogického centra a jiné materiály.¹⁶⁹

Graf č. 1: Počty zrealizovaných programů v jednotlivých obdobích podle prostředí, kde se programy konají

Zdroj: *Výchova a hodnoty* [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018-2023 [Cit. 13. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/spoluprace/>.

¹⁶⁹ *Výchova a hodnoty* [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018-2023 [Cit. 13. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Počty znázorněné v grafu č. 1 se netýkají pouze programů pro 1. stupeň základní školy, ale všech zrealizovaných programů. Jak však říká Marie Zimmermanová: „Ze zpráv, které jsou na webu v sekci spolupráce zveřejněné, je zřejmé, že největší zájem je od učitelů 1. stupně základních škol, potom mají zájem celkem i mateřské školky. Ale ten první stupeň je základ. Je to dáno také organizací výuky. Paní učitelka na prvním stupni si to může dovolit.“

Z grafu č. 1 je jasně patrné, že nejvíce žádané jsou programy v předvánočním období. V roce 2018 bylo zrealizováno sedmdesát devět programů s tématem Advent a Vánoce. Mezi nejnavštěvovanější programy patří programy Vánoční cesta, Adventní čekání a O betlémských ovečkách. Každý z těchto programů navštívilo téměř padesát tříd.

Dále z grafu č. 1 můžeme vypožorovat, že v roce 2020 a v první polovině roku 2021 se programy ve školách nekonaly. To bylo způsobeno nástupem pandemie koronaviru. Tým Pedagogického centra tuto dobu využil k dopracování programů a jejich dokumentaci. Když bylo po nějaké době zřejmé, že prezenční výuka a zároveň možnost realizace programů nebude možná, Pedagogické centrum zpřístupnilo některé metodiky veřejnosti na svých webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>. Ke konci tohoto období také lektoři začali nabízet možnost svých vstupů do online výuky. Tým Pedagogického centra v této době také pracoval na přípravě rozsáhlých metodických materiálů, včetně příručky, která vyšla tiskem, k příležitosti tisíc sto let od smrti kněžny Ludmily. Byla to spolupráce Pedagogického centra se spolkem Svatá Ludmila, který k tomuto výročí uspořádal mnoho vzdělávacích akcí pro veřejnost.¹⁷⁰

9.3 Hodnoty v programech Pedagogického centra

Cílem této části práce je odpovědět na dílčí výzkumnou otázku „Jaké hodnoty Pedagogické centrum ve svých programech rozvíjí nebo zmiňuje?“ Obsahovou analýzou anotací programů Pedagogického centra bylo zjištěno, že programy obsahují následující hodnoty.

¹⁷⁰ *Spolek Svatá Ludmila* [online]. Praha: Svatá Ludmila z.s., ©2020 [Cit. 4. 7. 2023]. Dostupné z: <https://www.svataludmila.cz/>.

Tabulka č. 1: Zastoupení hodnot v programech Pedagogického centra

Zastoupení hodnot v programech Pedagogického centra	
90 % - 100 %	dobro, citlivost pro vnímání symbolů, vzor, víra
80 % - 90 %	láska, naděje, přesah, krása
70 % - 80 %	odpovědnost
60 % - 70 %	zbožnost, spolupráce, úcta ke svatým
50 % - 60 %	citlivost pro vnímání výtvarného díla a kulturní památky, život, služba, úcta k předkům, tvořivost, úcta k vlasti
40 % - 50 %	statečnost, odvaha, radost, rodina, obdarování, vděčnost, pomoc, ochrana
30 % - 40 %	moudrost, pokora, solidarita
20 % - 30 %	úcta k druhým, jedinečnost, důstojnost, věrnost, sebeúcta, empatie, štědrost, vzdělání
10 % - 20 %	sdílení zkušeností, čest, přejícnost, laskavost, soucit, svoboda, přátelství, poslušnost, bezpečnost, všímavost, skromnost, nezištnost, spravedlnost
0 % - 10 %	citlivost pro vnímání přírody, mír, poctivost, trpělivost, představitost, tolerance, angažovanost, demokracie, štěstí, síla

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Myslím, že pro interpretaci výsledků obsahové analýzy je přínosné pokusit se roztřídit hodnoty do skupin tak, jak spolu hodnoty souvisejí. Vytvořila jsem tedy sedm skupin hodnot. Díky tomu, že pojem hodnota je velmi široký a obsahuje mnoho vrstev, některé hodnoty by jistě mohly patřit do více skupin, jiné hodnoty se významově překrývají. Cílem tohoto třídění je poukázat na určité tendence, které z hlediska hodnot v programech Pedagogického centra vidím. Toto rozdělení nekorresponduje s tříděním hodnot, které v teoretické práci zmiňuji podle Stanislavy Kučerové, ale určitá inspirace k roztřídění hodnot obsažených v programech centra zde přítomná je.¹⁷¹

1. Hodnoty související s přesahem

Mezi hodnoty související s přesahem jsem zařadila hodnoty: víru, naději, lásku, přesah a dobro. Z tabulky č. 1 je zřejmé, že tyto hodnoty jsou v programech v podstatě nejrozšířenější. Většinou jsou tyto hodnoty přítomné na pozadí programu. Často nejsou v anotacích explicitně zmiňovány, ale jsou například obsaženy v poselstvích vánočního a velikonočního příběhu nebo životě některého ze světců.

¹⁷¹ KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, výchova, hodnoty*. 1996, s. 72-73.

Dále je také můžeme sledovat třeba přímo ve výzdobě sakrálních prostorů, v kterých se programy konají.

Zde je možná dobré připomenout, že podle Erik H. Eriksona základní ctností, které by dítě mělo dosáhnout po zdárném vyřešení psychosociálního konfliktu v prvním věku člověka, tedy v „kojeneckém období“ je naděje, která přímo souvisí s důvěrou.¹⁷²

Noemi Bravená ve své práci zmiňuje, že pro přesah je velmi důležitou hodnotou láska, a to zejména ve své nesobecké a přijímající formě.¹⁷³

2. Hodnoty související s krásou

Do této skupiny jsem zařadila následující hodnoty: krása, citlivost pro vnímání výtvarného díla, citlivost pro vnímání kulturní památky, citlivost pro vnímání přírody a citlivost pro vnímání symbolů. Tyto hodnoty jsou do značné míry také spojené s přesahem. Většina těchto hodnot souvisí s naší kulturou. Podle Stanislavy Kučerové je krása zařazena mezi hodnoty duchovní.¹⁷⁴

Jmenované hodnoty podle tabulky č. 1 také náleží mezi hodnoty, které jsou podle anotací v programech Pedagogického centra hojně zastoupeny.

Zajímavý je fakt, že citlivost pro vnímání symbolů je hodnota, která je obsažena téměř ve všech programech Pedagogického centra. Vedoucí Pedagogického centra Marie Zimmermannová na školení kreativního učení České nebe zmiňovala, že tato citlivost pro vnímání symbolů, spolu s citlivostí pro vnímání a čtení výtvarných děl, přispívá k rozvoji přirozené spirituality.

3. Hodnoty související s úctou

Další výraznou skupinou hodnot obsažených v programech Pedagogického centra jsou hodnoty související s úctou, mezi které jsem zařadila tyto hodnoty: úcta k vlasti, úcta k předkům, čest, sebeúcta, úcta k druhým a úcta ke svatým.

¹⁷² ERIKSON, H. Erik. *Dětství a společnost*. s. 225.

¹⁷³ Srov. BRAVENÁ, Noemi. „Do not be concerned only about yourself...“ *Transcendence and its Importance for the Socialization and Formation of a Child's Personality*. 2019, s. 49-50.

¹⁷⁴ Srov. KUČEROVÁ, Stanislava. *Tamtéž*, s. 72-73.

Úcta jako hodnota je ukotvena v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání v kompetencích sociálních a personálních a také v kompetencích občanských.¹⁷⁵ Dále také ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět.¹⁷⁶ Podle tabulky č. 1 anotace programů Pedagogického centra obsahují nejvíce tyto hodnoty: úcta ke svatým, úcta ke předkům a úcta k vlasti.

4. Hodnoty související se vzory

Mezi hodnoty související se vzory jsem zařadila především pozitivní vlastnosti či ctnosti, které jsou v anotacích programů zmíněny v souvislosti s některým světcem nebo známou osobností, anebo jsou to vlastnosti, které jsou pro danou osobnost charakteristické.

Do této skupiny jsem zařadila tyto hodnoty: vzor, vděčnost, štedrost, odpovědnost, empatie, soucit, pokora, moudrost, trpělivost, síla, všímavost, představitost, poslušnost, skromnost a nezištnost, věrnost, poctivost, přejícnost, laskavost, statečnost a odvaha, spravedlnost a zbožnost.

Hodnota vzor vlastně zaštiťuje všechny ostatní hodnoty v této skupině. Má vyjadřovat skutečnost, že v programu se děti dozvědí o nějakém světci nebo známé osobnosti, která byla nositelem nějakých dobrých vlastností. Tato osobnost může lidem posloužit jako dobrý příklad.

Ostatní hodnoty v této skupině jsou většinou nějakým způsobem zaměřeny na dobro druhého člověka. V této souvislosti bych znovu ráda zmínila Jean Piageta, který zdůrazňuje, že pro předškolní věk je příznačný určitý egocentrismus. V mladším školním věku začíná být dítě více schopno odhlížet od sebe a zaměřovat se na dobro někoho jiného.¹⁷⁷

Jedna z dotazovaných učitelek se vyjádřila k tomu, jakých hodnot si v navštívených programech všimla, tak, že velmi s programy souzní a sama se o výchovu

¹⁷⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 11-12.

¹⁷⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 46.

¹⁷⁷ Srov. PLHÁKOVÁ, Alena, tamtéž, s. 11.

k hodnotám snaží: „Já sama se snažím vést děti, aby si uvědomovaly, co jsou to ty ctnosti, jak ty božské, tak i takové ty rytířské.“

Z tabulky č. 1 je zřejmé, že tyto hodnoty nejsou jednotlivě zastoupeny příliš často, avšak hodnota, která tuto skupinu zastupuje jako celek, tedy vzor, je přítomná téměř ve všech programech. Celkem časté je také zastoupení vlastnosti odpovědnosti.

5. Hodnoty důležité pro společnost

Do skupiny hodnot, které jsou přínosné pro společnost jsem, zařadila tyto hodnoty: služba, pomoc, ochrana, bezpečnost, solidarita, tolerance, angažovanost, svoboda a demokracie.

Tyto hodnoty a péče o ně jsou ukotveny v Rámcovém vzdělávacím programu v sociálních a personálních kompetencích a také v občanských kompetencích, v průřezových tématech a ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět.¹⁷⁸

Podle tabulky č. 1 hodnoty pomoc, ochrana a solidarita jsou obsaženy asi ve 40 % anotací programů Pedagogického centra. Ostatní hodnoty této skupiny jsou v anotacích zmiňovány ještě méně.

Marie Zimmermannová v rozhovoru podotýká: „Ale pořád jsou oblasti, kde máme rezervy. Například oblast sociální. Církev má největší počet dokumentů na sociální nauku církve a nevyužívají se ani uvnitř církve, natož venku. Takže to je třeba nějaká naše další meta. Pořád je, kde se rozvíjet.“

6. Hodnoty jako dary

Další skupina obsahuje určité vztahy, stavy nebo jiné skutečnosti. O ty je žádoucí jistým způsobem pečovat. Do značné míry je však nemůžeme sami ovlivnit. Nejpriléhavější zastřešující název pro tuto skupinu je podle mého názoru: hodnoty jako dar. Některé z těchto hodnot také souvisí s přesahem.

Do této skupiny hodnot jsem zařadila rodinu, přátelství, život, štěstí, radost, mír, důstojnost, jedinečnost, vzdělání a obdarování.

Podle tabulky č. 1 je v anotacích programů Pedagogického centra z této skupiny nejčastější hodnota život. Dále je v programech celkem často obsažena hodnota radost a rodina.

¹⁷⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 11-12, 45-51, 124-137.

7. Hodnoty, které jsou zároveň prostředkem

Poslední skupina hodnot je málo početně zastoupená, zdá se mi však dost důležitá a zároveň v programech Pedagogického centra velmi výrazná.

Do této skupiny hodnot jsem zařadila spolupráci, tvořivost a sdílení zkušeností.

Jsou to velmi důležité hodnoty ukotvené na mnoha místech Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání, zejména v doplňujícím vzdělávacím oboru Etická výchova.¹⁷⁹

Jednou z nejlepších cest, jak se něco můžeme naučit, je praktické procvičování. Tyto tři hodnoty mají velký činnostní charakter. Hlavně spolupráce a tvořivost jsou v programech Pedagogického centra hojně zastoupeny.

Ke spolupráci a práci ve skupinách říká Marie Zimmermannová toto: „Je lepší pracovat ve skupinách, protože když pokládáme otázky celé třídě, tak odpovídají ti nejrychlejší a ostatní ztrácejí pozornost. Takže často pracujeme ve dvojicích nebo ve skupinách. V těch mají děti za úkol řešit nějaký problém.“ S tímto také úzce souvisí sdílení zkušeností.

Na tvořivost odkazuje název semináře a webináře, které na jaře roku 2023 nabízelo Pedagogické centrum pedagogům pod názvem Kreativní učení v kostelích a dalších kulturních památkách na téma „České nebe“.¹⁸⁰

9.4 Prostředky používané v programech Pedagogického centra

V této části bych ráda opověděla na dílčí výzkumnou otázku „Jaké prostředky, přístupy a metody Pedagogické centrum využívá k předávání hodnot?“ Na základě obsahové analýzy anotací programů Pedagogického centra, není možné zjistit a exaktně popsat výukové strategie a metody, které lektoři ve svých programech využívají. K tomu by bylo třeba provést analýzu metodik programů Pedagogického centra. Myslím, že úkolem anotací je představení jednotlivých programů zejména po obsahové stránce. Didaktickou a formální stránkou se zabývají metodiky programů, které nejsou volně přístupné. Cílem této části práce není obsahová analýza sloužící k didaktickému popisu výukových metod a strategií, které

¹⁷⁹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 2021, s. 114-115.

¹⁸⁰ *Výchova a hodnoty* [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018-2023 [Cit. 15. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/seminare-dvpp-ceske-nebe/>.

jsou v programech používány. Domnívám se, že je však možné poukázat na nějaké trendy, které jsou patrné i z anotací programů.

Pokud hodnoty z tabulky č. 1 budeme brát jako určité cíle, které mohou být programy Pedagogického centra posilovány nebo na jejichž důležitost je v programech poukazováno, potom jsou prvky z tabulky č. 2 cesty, kterými se k hodnotám díky programům Pedagogického centra můžeme dostat. Prostředky z výše uvedených důvodů nejsou příliš specifické. Dále jsou mezi prostředky uvedeny dva pedagogické přístupy (pedagogika Franze Ketta a My jsme svět podle sestry Cyril Mooney), na jejichž principech jsou programy stavěny nebo jsou z nich programy přímo převzaty.

Následující tabulka ukazuje procentuální zastoupení různých prostředků v programech Pedagogického centra.

Tabulka č. 2: Zastoupení použitých prostředků v programech Pedagogického centra

Zastoupení použitých prostředků v programech Pedagogického centra	
90 % - 100 %	práce se symboly
80 % - 90 %	rozhovor, diskuse
70 % - 80 %	
60 % - 70 %	aktivity napomáhající seznámení se životem svatých, spolupráce, aktivity napomáhající seznámení z historií, vyprávění příběhu, tvořivost
50 % - 60 %	aktivity napomáhající seznámení se s osobnostmi, aktivity napomáhající seznámení se s výtvarnou výzdobou a kulturní památkou, aktivity napomáhající seznámení se s tradicí
40 % - 50 %	prohlídka, prožitkové aktivity, aktivity napomáhající seznámení se s významem slavení křesťanských svátků
30 % - 40 %	aktivity napomáhající seznámení se s významem státních svátků
20 % - 30 %	práce s textem, práce s obrazy a obrazovými životními cykly, dramatizace a vizualizace
10 % - 20 %	Franz Kett, práce s mapou, píseň, aktivity napomáhající seznámení se s jinými kulturami
0 % - 10 %	aktivity napomáhající vnímání přírody, hra, aktivity napomáhající seznámení se s mnišským životem, výlet, Cyril Mooney

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Práce s porozuměním symbolů je prostředek obsažený téměř ve všech programech Pedagogického centra. Symboly, které jsou v jednotlivých programech použity, jsou

zaznamenány téměř ve všech anotacích programů. Důležitost práce se symboly souvisí s rozvojem přirozené spirituality.

Velmi často jsou v programech také používány rozhovory nebo diskuse. Myslím, že právě tyto prostředky jsou pro programy Pedagogického centra velmi důležité. Sama jsem během jednoho dopoledne viděla třikrát velikonoční program Legenda o třech stromech, pokaždé realizovaný s jinou třídou. Program měl sice stejnou strukturu, ale v každé skupině byl trochu jiný. Myslím si, že hlavním důvodem pro to byla schopnost lektorky Pavly Edity Hercíkové citlivě reagovat na různé podněty a odpovědi dětí. V rozhovorech a diskusích je možné dostat se do větší hloubky. Marie Zimmermannová v rozhovoru uváděla jeden program, při kterém děti vzpomínaly na své blízké, kteří již zemřeli: „Děti občas přijdou se složitými otázkami. Například přišla holčička, že už je to osm let, co jí zemřela babička, ale maminka si o tom nechce povídat. A holčička řeší, jestli si s maminkou o tom má povídat, když třeba chce něco o babičce vědět.“ Citlivý přístup lektorů otvírá možnost dostat se k mnoha dalším hodnotám. Ještě další přístup Marie Zimmermannová oceňuje u kolegy Michala Ondry, mezi jehož zájmy patří současná kultura dětí a mládeže: „Zabývá se například seriály anime, počítačovými hrami a podobně... To je pro nás také velmi důležité a máme s jeho programy dobrou zkušenost. Jsou to programy, které na první pohled nemají s vírou nic společného, ale často v nich narazíme na velké množství důležitých hodnot.“ Právě rozhovory nebo diskuse rozvíjejí hodnotu sdílení zkušeností.

Zde se mi zdá důležité podotknout, že hodnoty zjištěné obsahovou analýzou anotací programů Pedagogického centra rozhodně nejsou kompletním výčtem hodnot, s kterými se děti při programech setkají.

Dále mezi často používané prostředky patří aktivity zaměřené na tvořivost, práci ve skupinách nebo spolupráci. Myslím si, že využití těchto aktivit je zásadní, protože tvořivost a spolupráce jsou velmi důležité hodnoty a jejich aktivní posilování pomocí vhodných aktivit je velmi cenné.

Dále bych zde chtěla uvést dva pedagogické přístupy, které lektori Pedagogického centra využívají.

9.4.1 Pedagogika Franze Ketta

„Celistvá, na smysl zaměřená pedagogika Franze Ketta“ je stále se rozvíjející pedagogický koncept, jehož zakladatel, německý pedagog Franz Kett, zemřel v devadesáti letech v březnu roku 2023. Je to „pedagogika existenciální“, která má za cíl „upevnit dítě v jeho vědomém bytí“, pomáhat dítěti tvořit si dobrý vztah k vlastnímu životu. Myslím, že to je v dnešní době, kdy se mnoho dětí a mladých lidí potýká s různými psychickými problémy, velmi důležité. Je to „pedagogika vztahová“, mezilidským vztahům a vazbám je zde připisován zásadní význam. Je to „pedagogika rozvíjející osobní jedinečnost“, která má jedinci pomoci vnímat se jako jedinečnou součást velkého plánu, což dává hluboký smysl jeho životu. Je to „pedagogika náboženská“.¹⁸¹

Lektorka Pavla Edita Hercíková v Pedagogickém centru nabízí i semináře pro učitele zaměřené právě na Pedagogiku Franze Ketta. Marie Zimmermanová o této metodě říká: „V Kettově metodě se u dětí rozvíjí schopnost přirozené spirituality pomocí práce s přírodními materiály a symboly. Učí je to ztišit se, zklidnit se. Program je vedený lektorem. Společně vytváří určitý symbolický obraz, nad kterým potom přemýšlejí.“

Sedmnáct programů Pedagogického centra pro první stupeň ZŠ je vytvořeno na základě principů pedagogiky Franze Ketta.

9.4.2 Hodnotové vzdělávání podle sestry Cyril Mooney

Cyril Mooney se narodila v roce 1936 v Irsku a již v dětství byl patrný její zájem o chudé lidi. Již ve dvaceti letech vstoupila do Kongregace Loretánských sester a odjela do Indie do Kalkaty, kde začala vyučovat ve škole Loreto Sealdah, což byla původně škola pro děvčata z bohatých indických rodin. Sestra Cyril však nemohla zavírat oči před chudobou, která byla všude za zdmi krásné školy, ve které pracovala. Cyril Mooney, která často myslela na to, jak zásadní je sociální učení katolické církve, začala postupně zapojovat chudé děti do výuky ve své škole. Škola, která původně byla pro 1400 děvčat z movitých rodin, se proměnila na školu, kde polovina žákyň byla z bohatých rodin a druhá polovina z chudých rodin. Cyril

¹⁸¹ *Společnost Pedagogiky Franze Ketta*, z. s. [online]. Dolní Benešov: Společnost Pedagogiky Franze Ketta, z. s., [Cit. 16. 6. 2023]. Dostupné z: http://www.kett.cz/soubor/teorie/z_kladn_charakteristiky.pdf.

Mooney reagovala na různé sociální problémy, které viděla v okolí svého pracoviště. Některé prostory školy byly přeměněny na útočiště pro děti, které by byly přes noc na ulici. V Indii postupně vznikaly školy, které se prací Cyril Mooney inspirovaly. Sestra Cyril Mooney za svou práci dostala několik indických i mezinárodních významných ocenění.¹⁸² Sestra Cyril Mooney zemřela 24. 6. 2023 ve věku osmdesáti šesti let a zanechala za sebou veliké dílo, které se rozšířilo do mnoha zemí po celém světě.

V České republice funguje společnost Cyril Mooney Education, z. s. Na jejích stránkách <https://hvcm.cz/> se dočteme: „Hodnotové vzdělávání je vzdělávací koncept, ve kterém je pro žáky výzvou nalézat vlastní motivaci, spolupracovat namísto soutěžit, rozvíjet empatii, porozumět životním hodnotám a žít je skrze smysluplné a konkrétní projekty... Míří k osobnostní zralosti, lepším akademickým výsledkům, dlouhodobě a v praxi použitelným znalostem, dovednostem a schopnostem...“¹⁸³ Společnost Cyril Mooney pořádá kurzy hodnotového vzdělávání pro učitele, dále také upravuje pro potřeby českých dětí učebnice *My jsme svět*, které vytvořila Cyril Mooney.

Některé programy, které Pedagogické centrum nabízí, jsou převzaty právě z cyklu učebnic *My jsme svět*. Mezi tyto programy se řadí například stejnojmenný program *My jsme svět* nebo program *Laskavec*.

9.4.3 Vznik programů Pedagogického centra a několik příkladů

V rámci rozhovoru se zakladatelkou Pedagogického centra jsem se také ptala, jak programy Pedagogického centra vznikají a jaká je jejich metodika.

Marie Zimmermannová uvádí, že základem pro tvorbu programů je, aby měl každý program hlavní myšlenku a nějaký prostředek nebo materiál, který je pro děti zajímavý: „Když máme vymyšlený prostředek, který může zaujmout, máme vymyšlenou hlavní myšlenku, která má být tedy propojena s hodnotami, ke kterým se chceme dostat, tak pak už program stavíme

¹⁸² RAŠKA, Ondřej. *Hodnotové vzdělávání Cyril Mooney: Obavy českých učitelů v porovnání s praxí indických učitelů*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra sociální pedagogiky, 2018, s. 22-25. Vedoucí diplomové práce Šíp, Radim. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/t8258/Diplomova_prace_OR_2.pdf.

¹⁸³ HVCM – *Hodnotové vzdělávání* [online]. Vlnařice: Cyril Mooney Education, z. s. [Cit. 16. 6. 2023] Dostupné z: <https://hvcm.cz/>.

klasicky. Začínáme motivací. Pak jádro, kde se děti s něčím novým seznámí a klademe další otázky... A nakonec následuje shrnutí. Případně do toho celku ještě něco přidáme.“ Toto je vlastně postup, využívaný k plánování výuky E-U-R, o kterém ve své práci píše například J. Stará a B. Zemanová. Tento postup je běžně využíván v „konstruktivisticky pojaté výuce“.¹⁸⁴

Dále Marie Zimmermannová zmiňuje, že se vždy snaží používat materiály nebo pomůcky, se kterými se žáci nesetkají v běžné výuce. Zde je několik příkladů:

V prvním příkladu Dr. Zimmermannová popisuje materiál, který použila v programu o svatém Martinovi: „Jeden z programů máme v rotundě svatého Martina na Vyšehradě. V rotundě sice není mnoho obrazového materiálu, ale jednou jsem byla na Spiši, kde mají katedrálu svatého Martina a tam jsem sehnala mimo jiné pexeso s rozkresleným životem svatého Martina. Inspirovaly mě obrazy tabula vitae, kdy uprostřed je hlavní obraz světce a kolem jsou obrazy z jeho života, různé epizody. Objevujeme původ známých lidových tradic pomocí těch obrázků.“

V druhém příkladu Marie Zimmermanová poukazuje na to, jak je v jednom z programů zakomponovaný Vennův diagram, který se využívá pro grafické znázornění teorie množin: „Se čtvrtáky a pátáky například pracujeme s porovnáváním života různých světců, k tomu používáme metodu Vennova diagramu... Každá skupina se seznámí s výňatky z jedné z legend o svatém Martinovi, o svatém Mikuláši a o svaté Barboře. Potom každá skupina dostane sérii obrázků a mají se rozhodnout, které ty obrázky souvisejí s jejich legendou. Každý světec má svůj kruh a děti přikládají obrázky do kruhu, kam si myslí, že obrázek patří. Ale jsou tam také ty průniky. A pak zjistí, že některé obrázky jsou společné.“

V dalším příkladu vedoucí Pedagogického centra uvádí, jak lektoři používají zahraniční literaturu k prezentování velmi zajímavých historických událostí: „Máme například program na téma Vánoční mír na frontě Velké války. Kolega přišel s tématem, že v prvním roce První světové války došlo na frontové linii mezi Německem a Francií k takovému svévolnému přerušení bojů a vojáci se s obou stran rozhodli, že společně oslaví Vánoce. Pak z toho byl

¹⁸⁴ STARÁ, J., ZEMANOVÁ, B. Obecná didaktika III – Výukové metody a strategie. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2022. ISBN 978-80-7603-370-2. Dostupné z: <https://cuni.futurebooks.cz/detail-knihy/obecna-didaktika-iii-vyukove-metody-strategie>.

velký problém. Jenže ti vojáci byli sousedi, jejichž rodiny byly třeba nějak promíseny, takže oni to viděli jinak. V Anglii k této události vyšly dvě knihy pro malé děti a pro větší. Kniha pro mladší děti je psaná formou dopisů, které psali mladí vojáci svým rodinám. Náš kolega si z té knihy sestavil program o tom, jak došlo k této události. Tam je mnoho otázek k zamyšlení. Co to vlastně slavili? Co je k tomu táhlo? Jaké jsou ty hodnoty?“

Marie Zimmermanová zdůrazňuje: „Vždy pracujeme na základě něčeho, co mohou děti vidět. Pak to spojujeme s nějakými otázkami a poselstvím. A ideálně si pak něco děti odnesou domů.“ Pro děti v mladším školním věku je stále velmi důležitá vizuální zkušenost.

Lektoři Pedagogického centra sledují trendy, které jsou v současnosti v pedagogice aktuální: „Nedávno jsme si také pořídili tablety, které je možné použít v kostelech. Když například ukazujeme něco ve špatném světle, tak je možné se na to podívat přes foťák tabletu. Nebo je třeba možné něco vyfotit, využít nějaké sdílené úložiště a s takovým materiálem se potom dá dále pracovat... Jezdíme totiž na různá školení a konference... V této souvislosti jsme byli na DigiSeči, což je konference, která se týká právě digitalizace ve školách... Chceme dětem ukázat, že křesťanství není něco historického, že je to aktuální, že jsou tu věci, které nás přesahují a dotýkají se každého člověka.“

9.5 Klasifikace programů Pedagogického centra

Na webových stránkách Pedagogického centra jsou programy rozděleny do dvanácti skupin podle svého zaměření.

- Advent a Vánoce
- Velikonoce
- Vzpomínka na zemřelé
- O kostelech
- Prohlídky a výlety
- Písenné a umělecké památky
- Světci a ochránci české země
- Historická výročí
- Významné osobnosti
- Životní styl

- Společné dobro
- Solidarita a charita¹⁸⁵

Důvodem, proč nepoužiji pro interpretaci zjištěných výsledků toto dělení, je, že některé programy Pedagogického centra jsou zařazeny do jedné z výše zmíněných skupin a některé jsou zařazeny až ve třech těchto skupinách. Tento systém je ale velmi dobrý pro orientaci v programech pro učitele, kteří si program vybírají.

Pro účel zkoumání anotací programů z hodnotového hlediska se mi zdá užitečnější uspořádat programy podle dvojího třídění. V prvním třídění budou programy rozděleny do skupin podle prostředí, ve kterém se konají a ve druhém třídění budou programy rozděleny podle hlavního tématu, kterému se program věnuje.

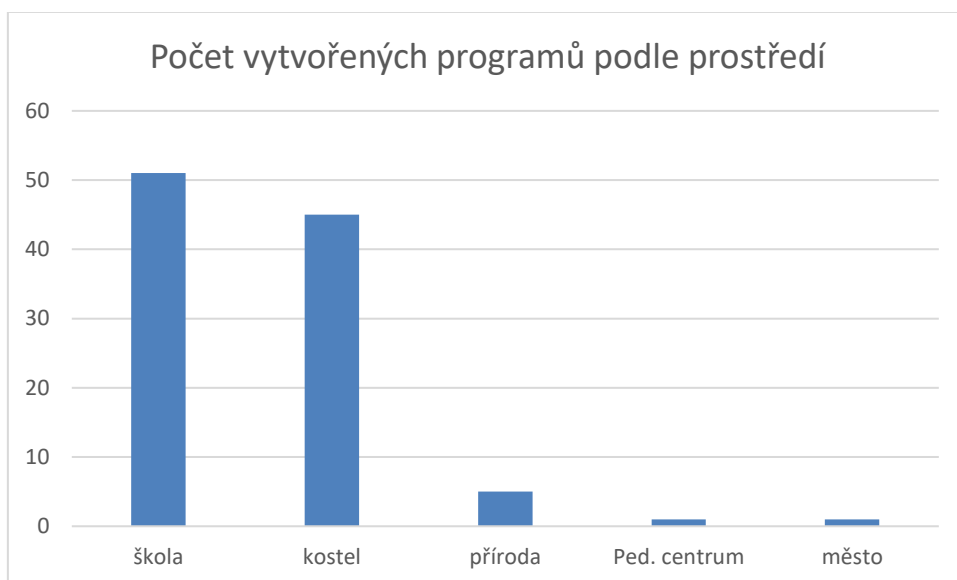
9.5.1 Programy podle prostředí, ve kterém se konají

V této části práci odpovím na tyto dílčí výzkumné otázky: „V jakých prostředích jsou realizované programy Pedagogického centra? A jaké hodnoty s jednotlivými prostředími souvisejí?“

Mezi prostředí, ve kterých se konají programy Pedagogického centra, patří tyto: školní třída, různé pražské kostely, příroda, město a prostory Pedagogického centra v Jindřišské ulici. Následující grafy zobrazují počty nabízených programů podle jednotlivých prostředích a počty programů v těchto prostředích realizovaných.

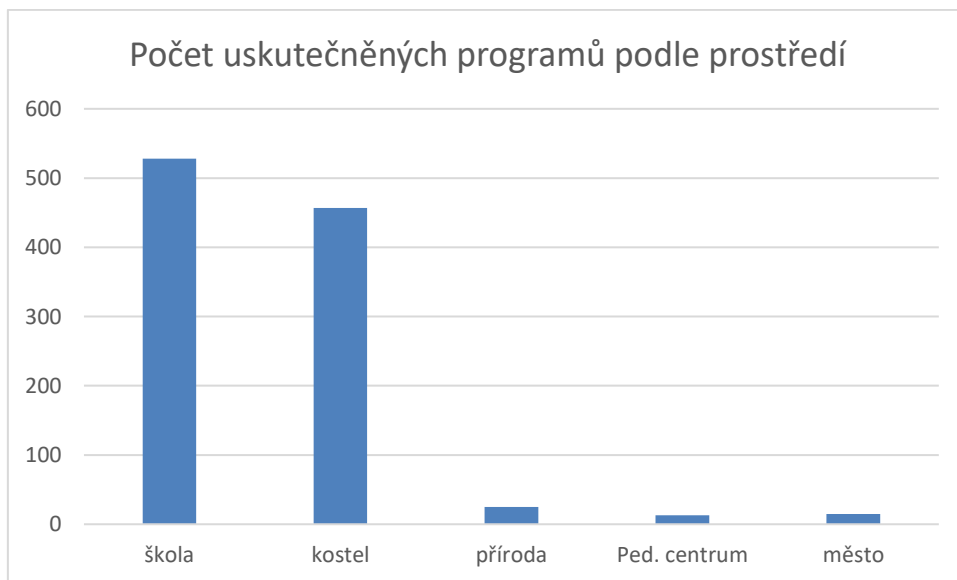
¹⁸⁵ *Výchova a hodnoty* [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018-2023 [Cit. 15. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Graf č. 2: Počet vytvořených programů podle prostředí, kde se konají

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Graf č. 3: Počet uskutečněných programů podle prostředí, kde se konají

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Důležité je podotknout, že některé programy nebyly nikdy realizovány a některé byly realizovány dokonce až padesátkrát. A přesto rozložení obou grafů je téměř totožné. Nejvíce

nabízených programů je navrženo do školní třídy a zároveň učitelé tyto programy, kdy přijde lektor do třídy, využívají nejvíce. Ovšem po sečtení všech variant programů uskutečněných mimo školní třídu vychází, že programy mimo školu jsou téměř stejně žádané jako programy ve škole.

Je, myslím, velmi užitečné, že Pedagogické centrum nabízí programy v různých prostředích. Učitelé si mohou vybrat formu, která jim nejvíce vyhovuje. Tak se také některé respondentky vyjádřily v rozhovoru: „Z bezpečnostních důvodů velmi oceňuji, že programy mohou přijít za námi.“ Ale zároveň jiná učitelka říká: „...pravidelně na Vánoce a Velikonoce vybírám program většinou v pražských kostelech.“

Skupiny programů, které se liší podle prostředí, ve kterém probíhají, mají také svá určitá specifika týkající se hodnot obsažených v programech. V následující části se budu věnovat tomu, jaké jsou nejčastěji rozvíjené nebo zmiňované hodnoty a používané prostředky ve skupinách programů podle prostředí, ve kterém se programy konají.

Programy připravené do prostředí kostela

Pro většinu programů pořádaných v pražských kostelech je důležitý právě prostor, ve kterém se konají. Je to místo, které pro většinu dětí není všední a které je krásné. Do této skupiny programů náleží čtyřicet pět programů. Podle obsahové analýzy anotací programů Pedagogického centra všechny tyto programy obsahují hodnoty krásu a s ní spojenou citlivost pro vnímání kulturní památky a citlivost pro vnímání výtvarného díla. Dále je v tomto typu programů obsažena hodnota citlivosti pro vnímání symbolů. Tyto čtyři hodnoty jsou v prostředí kostela zastoupeny v 96 % až 100 % programů. Dalšími hodnotami, které jsou hojně přítomné v programech konaných v kostelech, jsou víra, naděje, láska, dobro, přesah a také zbožnost. To jsou mimo jiné hodnoty, které je možné spojovat s křesťanským vnímáním Boha. Další přítomné hodnoty jsou spojené se světcem, podle kterého se kostel jmenuje. Mezi tyto hodnoty náleží úcta ke svatým, vnímání světce jako vzoru a pak různé vlastnosti nebo ctnosti, které jsou tomuto světcovi připisovány.

Základním prostředkem, který je užíván v programech realizovaných v kostelech, je podle obsahové analýzy prohlídka kostela nebo jeho části a s ním spojené aktivity napomáhajícími seznámení se s kulturní památkou a s výtvarnou výzdobou. Dalším důležitým prostředkem

je práce se symboly používanými v kostelech. Dále jsou velmi časté aktivity zaměřené na seznámení se se životem svatých, tedy většinou světce, kterému je daný kostel zasvěcen. Často využívaný je rozhovor nebo diskuse.

Programy připravené do školních tříd nebo do prostor Pedagogického centra

K programům připraveným do školních tříd jsem připojila program Velikonoční dílna, který je nabízen jen v prostorách Pedagogického centra. Těchto programů je dohromady připraveno padesát dva. Myslím, že tato prostředí je možné vzhledem k jejich specifickým spojit do jedné skupiny. Mezi hodnoty, které jsou podle obsahové analýzy přítomny více než v 70 % programů náleží dobro, vzory, citlivost pro vnímání symbolů, spolupráce, víra, láska, přesah, odpovědnost, naděje a tvořivost. Spolupráce a tvořivost je v programech konaných v těchto prostředích obsažena minimálně o 20 % více než v programech v celém souboru programů.

Prostředky používané v prostředí školy a Pedagogického centra jsou práce se symboly, rozhovor nebo diskuse, aktivity zaměřené na spolupráci a tvořivost, vyprávění příběhů, prožitkové aktivity, aktivity napomáhající seznámení se se životem svatých, s historií, s osobnostmi a s tradicí. Tyto prostředky jsou podle obsahové analýzy přítomny ve více než 50 % programů této skupiny. Více než v jiných skupinách jsou zde používány tvořivé aktivity, aktivity podporující spolupráci a prožitkové aktivity. Programy, které jsou tvořeny podle pedagogiky Franze Ketta a programy podle učebnice *My jsme svět* (Cyril Mooney) jsou realizovány jen v těchto prostředích.

Výlety a procházka, programy v přírodě a ve městě

K programům, které se konají převážně v přírodě, ačkoliv jejich součástí je vždy i návštěva kostela, jsem připojila program, který je navržen jako procházka po městě. Těchto programů je dohromady šest.

Nejméně 50 % programů této skupiny obsahuje tyto hodnoty: krása, citlivost pro vnímání kulturní památky, citlivost pro vnímání výtvarného díla, citlivost pro vnímání symbolů, úcta ke předkům, úcta k vlasti, úcta ke svatým, víra, naděje, láska, vzory, dobro, odpovědnost, zbožnost, vnímání přírody, spolupráce, přesah, rodina, věrnost, vzdělání, moudrost, služba,

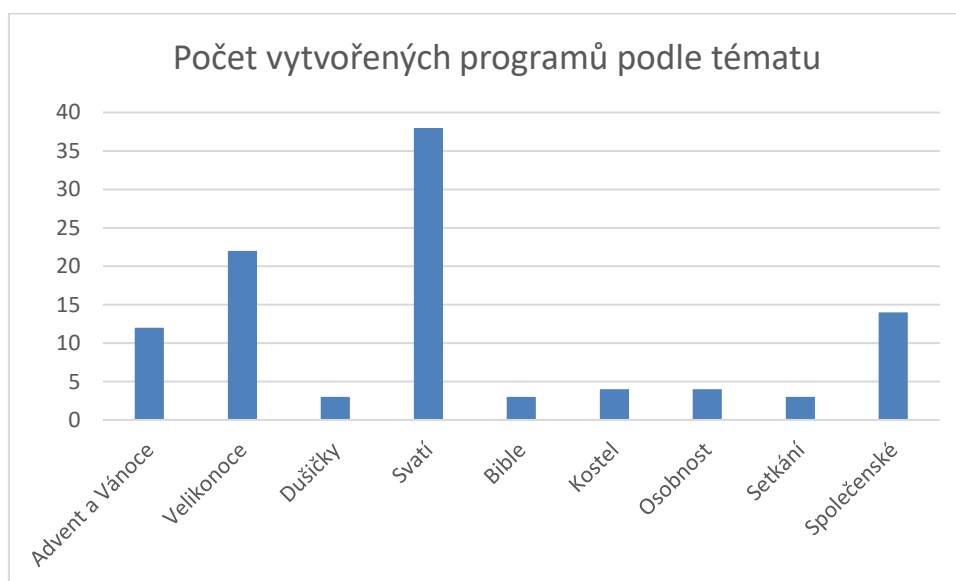
ochrana. Do hodnot, které jsou výrazně přítomné v této skupině programů, se promítá skutečnost, že polovina programů této skupiny má souvislost se životem kněžny Ludmily.

Mezi prostředky, které jsou pro tuto skupinu programů příznačné, se řadí aktivity zaměřené na spolupráci, práce se symboly, aktivity napomáhající k seznámení se s historií, se životem svatých, s kulturní památkou, s výtvarným dílem, s osobnostmi a s tradicí, dále potom prohlídka, práce s textem, aktivity zaměřené na vnímání přírody, rozhovor nebo diskuse a výlet. Tyto prostředky obsahuje alespoň 67 % programů.

9.5.2 Programy Pedagogického centra podle hlavních témat

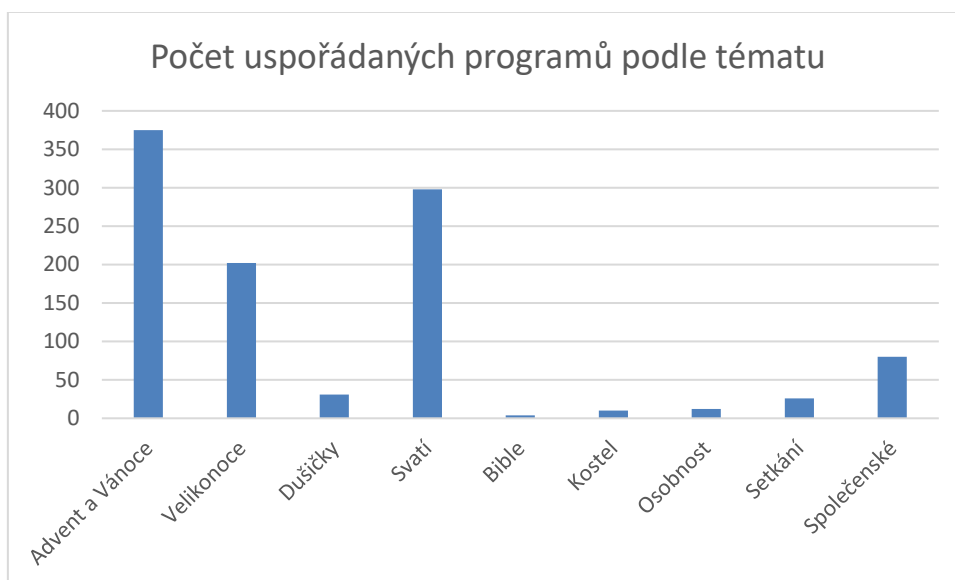
Druhým dělením programů do skupin bylo dělení podle hlavních témat, přičemž každému programu jsem přiřadila jen jedno téma. Tato část práce se zaměřuje na následující dílčí výzkumné otázky: „Na jaká témata jsou zaměřené programy Pedagogického centra? Jaké hodnoty se pojí k jednotlivým tématům?“

Graf č. 4: Počet vytvořených programů podle tématu.

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Graf č. 5: Počet uspořádaných programů podle tématu.

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Z grafu č. 4 je patrné, že třicet osm programů Pedagogického centra bylo vytvořeno na téma svatí, dvacet dva programů bylo vytvořeno na téma Velikonoce, čtrnáct programů bylo vytvořeno na nějaké společenské téma a dvanáct programů bylo vytvořeno na téma Advent a Vánoce.

Z grafu č. 5 však vyplývá, že nejvíce jsou navštěvovány programy s tématem Advent a Vánoce, což koresponduje s daty z grafu č. 1. Dále jsou hodně navštěvovány programy s tématem svatí. Na třetím místě ve srovnání návštěvnosti programů jsou programy s tématem Velikonoce a na čtvrtém programy se společenským tématem. Je zde ještě pět menších skupin programů, které jsou výrazně méně navštěvovány.

S některými z těchto témat jsme se již setkali v teoretické části předložené práce. Zejména to jsou hlavní křesťanské svátky Vánoce a Velikonoce, životy některých českých světců a důležitost sakrální architektury pro naši kulturu. V následující části práce jednotlivé skupiny programů klasifikované podle hlavního tématu programů popíšu z hlediska rozvíjených hodnot a používaných prostředků.

Advent a Vánoce

Pedagogické centrum nabízí dvanáct programů s adventní nebo vánoční tematikou. Tyto programy náleží mezi nejnavštěvovanější programy z nabídky.

Hodnoty, které jsou zastoupeny minimálně v 67 % programů, jsou krása, citlivost pro vnímání symbolů, víra, naděje, láska, přesah, dobro, radost, vzory, rodina, obdarování, spolupráce, vděčnost, úcta ke svatým, život, tvořivost, štedrost, ochrana a solidarita.

Mezi prostředky, které jsou v této skupině použity nejméně v 67 % programů, se řadí práce se symboly, aktivity napomáhající seznámení se s významem slavení křesťanských svátků, s tradicí a se životem svatých, činnosti zaměřené na spolupráci a tvořivost, prožitkové aktivity, rozhovor nebo diskuse a vyprávění příběhů.

Velikonoce

Dvacet dva programů Pedagogického centra je zaměřeno na Velikonoce.

Hodnotami, které jsou obsaženy alespoň v 64 % programů, jsou citlivost pro vnímání symbolů, víra, naděje, láska, dobro, přesah, život, krása, vzory, radost, obdarování a statečnost nebo odvaha.

Prostředky, které jsou použity nejméně v 68 % programů této skupiny, jsou aktivity napomáhající seznámení se s významem slavení křesťanských svátků, s významem státního svátku a se životem svatých, práce se symboly, rozhovor nebo diskuse a vyprávění příběhu.

Dušičky

Tři programy Pedagogického centra jsou zaměřeny na vzpomínku na naše blízké, kteří již zemřeli. Tyto lidi si zvláštním způsobem připomínáme začátkem listopadu Památkou na všechny věrné zemřelé, této památce se lidově říká Dušičky.

Všechny tři programy této skupiny obsahují hodnoty citlivost pro vnímání symbolů, úcta ke předkům, úcta k druhým, dobro, rodina, život, sdílení zkušeností, vzory a vděčnost.

Dále ve všech třech programech této skupiny jsou použity tyto prostředky: práce se symboly, aktivity zaměřené na seznámení se s tradicí, prožitkové aktivity a rozhovor nebo diskuse.

Svatí

Nejvíce programů Pedagogického centra je vytvořeno o životech svatých. Je jich dohromady třicet sedm. Hodnoty, které jednotlivé programy dětem přibližují, jsou většinou vázány k světcům, o kterém program je. Jednotlivé vlastnosti světců se však v tomto přehledu většinou neobjeví, protože programy se věnují poměrně velkému počtu světců.

Hodnoty, které jsou obsaženy alespoň v 71 % programů této skupiny, jsou citlivost pro vnímání symbolů, vzory, úcta ke svatým, víra, dobro, láska, krása, odpovědnost, zbožnost, úcta k předkům, naděje, přesah, úcta k vlasti, služba a spolupráce.

Mezi prostředky, které jsou obsaženy nejméně v 79 % programů, patří práce se symboly, aktivity napomáhající seznámení se s životem svatých, s historií a s osobnostmi, činnosti zaměřené na spolupráci a tvořivost a rozhovor nebo diskuse.

Bible

Další tři programy Pedagogického centra se zaměřují na Bibli.

Všechny tři programy patřící do této skupiny obsahují následující hodnoty: citlivost pro vnímání symbolů, víru, naději, lásku, přesah, tvořivost, vzory a zbožnost.

Dále jsou ve všech těchto programech použity tyto prostředky: aktivity zaměřené na rozvoj tvořivosti, práce se symboly, aktivity napomáhající seznámení se s Bibli a rozhovor nebo diskuse.

Kostel

Další skupina programů je zaměřena na kostel. V kostelích se koná velké množství programů Pedagogického centra, ale většina z nich je zaměřena na světce, kterému je konkrétní kostel zasvěcen nebo na nějakou osobnost, která je s daným kostelem spojena. Takové programy jsou v tomto třídění zařazeny do jiné skupiny. Programy, které se řadí do této skupiny, se zaměřují na kostel z určitého hlediska. Jsou to třeba programy Kostel jako součást obce nebo Kostel jako obraz lidského života. Tyto programy se nevážou na jeden konkrétní kostel, ale dají se u Pedagogického centra objednat třeba do kostela, který je blízko školy. Lektori program přizpůsobí vybranému kostelu. V této skupině jsou čtyři programy.

Všechny programy této skupiny obsahují tyto hodnoty: krásu, citlivost pro vnímání kulturní památky, citlivost pro vnímání výtvarného díla, citlivost pro vnímání symbolů, úctu ke svatým, víru, naději, lásku, dobro, přesah, vzory a zbožnost.

Ve všech programech skupiny zaměřené na kostel jsou využity tyto prostředky: práce se symboly, aktivity napomáhající seznámení se se životem svatých, s kulturní památkou a s výtvarným dílem, rozhovor nebo diskuse a prohlídka.

Osobnosti

Skupina programů zaměřených na nějakou významnou osobnost obsahuje čtyři programy. Tato skupina má velmi blízko k programům, které mají ve středu zájmu nějaké společenské téma.

Všechny programy této skupiny obsahují následující hodnoty: citlivost pro vnímání symbolů, úctu k vlasti, dobro, vzory a službu.

Prostředky, které se objevují u všech těchto programů, jsou práce se symboly, aktivity napomáhající seznámení se s osobností a diskuse nebo rozhovor.

Setkání

Tři z programů Pedagogického centra mají formu setkání se s někým z řeholníků nebo s některým pracovníkem Arcibiskupství pražského a prohlídku určitých částí kláštera nebo Arcibiskupského paláce. K těmto programům nejsou informace v anotacích úplné. Důvodem pro to je nejspíš skutečnost, že tyto programy nemají plně v režii lektori centra.

Hodnoty, které ze všech těchto programů vyplývají jsou krása, citlivost pro vnímání kulturní památky a citlivost pro vnímání výtvarného díla.

Prostředky použité ve všech těchto programech jsou prohlídka, aktivity zaměřené na seznámení se s kulturní památkou a s výtvarným dílem.

Společenské

Čtrnáct programů Pedagogického centra je zaměřeno na nějaké společenské téma. Všechny programy převzaté z učebnic *My jsme svět*, podle sestry Cyril Mooney, jsou zařazeny do této skupiny programů.

Hodnoty, které se objevují alespoň v 64 % těchto programů, jsou dobro, spolupráce, odpovědnost, ochrana, vzory a pomoc.

Prostředky, které jsou použity nejméně v 50 % programů této skupiny, jsou rozhovor nebo diskuse, aktivity zaměřené na spolupráci, vyprávění příběhu, činnosti napomáhající seznámení se s osobnostmi a s historií, práce s textem a se symboly.

9.6 Jak vnímají programy Pedagogického centra učitelé

9.6.1 Zkušenost dotázaných učitelek s programy Pedagogického centra

Cílem této části práce je odpovědět na tyto dílčí výzkumné otázky „Jak se k programům Pedagogického centra dostaly dotazované učitelky? Kolik programů navštívily?“

Cesty, kterými se respondentky dostaly k programům Pedagogického centra jsou různé. Čtyři z dotázaných učitelek se o programech dozvěděly od kolegyně, dvě učitelky se k programům Pedagogického centra dostaly díky informacím od ředitelů škol, jedna učitelka se o Pedagogickém centru dozvěděla od katechetky, tedy učitelky náboženství, z farnosti a jedna učitelka se o činnosti Pedagogického centra dozvěděla díky svému zájmu o pedagogiku Franze Ketta. Z tohoto zjištění bychom se mohly domnívat, že většina učitelů se dozví o Pedagogickém centru od kolegů. Ačkoliv osobní doporučení je jednou z hlavních cest, které pomáhají šířit činnost Pedagogického centra, v tomto případě je výsledek zkruslen tím, že učitelky, které se dozvěděly o programech Pedagogického centra od kolegyně, byly všechny z jedné školy.

Respondentky je možné rozdělit podle toho, jakou mají zkušenost s programy Pedagogického centra. Čtyři z učitelek se svými třídami navštívily jeden program. Jedna učitelka navštívila dva programy Pedagogického centra a tři respondentky navštívily více než pět programů.

9.6.2 Hodnoty v programech Pedagogického centra podle dotázaných učitelek

Cílem této části textu je zodpovědět dílčí výzkumnou otázku: „Jakých hodnot si v programech Pedagogického centra všímají učitelé?“

Následující tabulka je vytvořena na základě obsahové analýzy nahrávek strukturovaných rozhovorů s učitelkami, které se svými třídami absolvovaly program nebo programy

Pedagogického centra. Rozhovory byly pořizeny v dubnu a květnu roku 2023. Odpovědi týkající se identifikovaných hodnot jsou v tabulce dány do souvislosti s tím, kolik programů respondentka absolvovala.

Tabulka č. 3: Hodnoty identifikované respondentkami v programech Pedagogického centra

Jaké hodnoty identifikovaly respondentky v programech Pedagogického centra?																														
	Božské ctnosti	duchovní hodnoty	přesah	láska	nový život	dobro	cíl	krása	kulturní hodnoty	citlivost, jemnost	naslouchání, ztišení	citlivost pro vnímání symbolů	úcta k předkům	sebereflexe	rytířské ctnosti	morální hodnoty	moudrost	štedrost	skromnost	pokora	příroda	pomoc	vzdělání	odpuštění a možnost nápravy	přátelství	jedinečnost	spolupráce	kreativita	celkem	počet navštívených programů
Učitelka 1	1														1		1						1						4	5+
Učitelka 2					1	1	1	1										1		1	1	1							8	2
Učitelka 3		1						1	1				1				1					1	1						7	5+
Učitelka 4			1	1										1								1							4	1
Učitelka 5								1		1	1																		3	1
Učitelka 6		1					1	1	1	1	1					1		1								1	1	8	5+	
Učitelka 7											1																	1	1	
Učitelka 8			1	1			1	1	1	1	1	1												1	1	1	1	10	1	
celkem	1	2	2	2	1	1	3	3	3	2	4	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	3	1	1	1	1	2	1		

Zdroj: Obsahová analýza nahrávek strukturovaných rozhovorů s učitelkami, které absolvovaly se svou třídou program nebo programy Pedagogického centra, rozhovory byly provedeny v dubnu a květnu roku 2023.

Z tabulky č. 3 je zřejmé, že hodnoty zjištěné od dotazovaných učitelek se do značné míry překrývají s hodnotami zjištěnými z obsahové analýzy anotací programů Pedagogického centra. Mezi hodnoty, které respondentky explicitně uvádějí a zároveň nejsou obsaženy v obsahové analýze anotací programů, se řadí tyto: božské ctnosti, duchovní hodnoty, nový život, kulturní hodnoty, citlivost a jemnost, naslouchání a ztišení se, sebereflexe, rytířské ctnosti, morální hodnoty, příroda, pomoc, odpuštění a možnost nápravy. Některé hodnoty se pravděpodobně obsahově kryjí s jinými zjištěnými hodnotami. Nerada bych však výpovědi respondentek desinterpretovala, a proto většinu zjištěných hodnot zanechávám v jejich explicitních formulacích. Mezi hodnoty, které i po významové stránce nejsou přítomné v obsahové analýze anotací programů, bych zařadila cíl, citlivost a jemnost, naslouchání a ztišení, odpuštění a možnost nápravy. Zajímavé je, že kromě hodnoty odpuštění a možnost

nápravy, tyto hodnoty identifikovalo více respondentek. Možným vysvětlením je, že tyto učitelky absolvovaly se svými třídami stejný program.

Dále by se z tabulky č. 3 dalo vyvodit, zda souvisí míra zkušenosti s programy Pedagogického centra učitelek s tím, kolika hodnot si v programech všimly. Tato souvislost se zjevně nepotvrdila. Otázka „Kterých hodnot obsažených v programu (nebo programech) Pedagogického centra jste si všimla?“ je k zodpovězení velmi složitá a čas byl velmi omezený. Kvalita odpovědi závisí na mnoha faktorech, například na tom, s jakým odstupem byl prováděn rozhovor po návštěvě programu. Zároveň odpovědi týkající se hodnot není možné zcela kvantifikovat.

Z odpovědí dotazovaných učitelek bylo však zřejmé, že návštěvu programů Pedagogického centra vnímají jako velmi přínosnou pro výchovu žáků k hodnotám. Dobrou ilustrací této skutečnosti je část odpovědi učitelky, která se svou třídou navštívila program Legenda o třech stromech, na výše zmíněnou otázku: „Pokud bych se měla ještě víc zamyslet nad hodnotami, tak bych vyzvedla to, že se děti mohly zamyslet nad tím, jaké je jejich místo v životě, jaké jsou jejich úkoly, cíle. Mnohdy mohou být jiné, než si samy zatím představují. Přesto jejich život může být smysluplný. Ten program byl velmi symbolický, takže tam mohly najít i různé paralely ve svém životě, co se týká svých přátelství, svých snů, svého směřování v životě. Byl o lásce i o vztahu ke věcem, které lze vnímat třeba jen podprahově.“

9.6.3 Programy Pedagogického centra a další výuka

Tato část textu si klade za cíl odpovědět na další dílčí výzkumnou otázku a to: „Navazují učitelé ve výuce na programy Pedagogického centra?“

V odpovědích na tuto otázku se všechny respondentky shodly. Všechny dotazované učitelky se k programům Pedagogického centra vrací. V případě programů zabývajících se Adventem a Vánocemi nebo Velikonocemi využívají programy jako podporu, dokreslení a prohloubení učiva z oblasti Člověk a jeho svět. Pokud jde o program o nějakém světcí, tak se učitelky vrací k životu světce a jeho poslání. Tím, že programy Pedagogického centra jsou velmi interaktivní a děti se v nich setkávají s pomůckami a materiály, které běžně nemají k dispozici, tak si často odnášejí trvalé zážitky, které mají souvislost s tématem programu. Jedna učitelka vyprávěla o programu o třech králich: „V dětech ty zážitky

zůstávají. Když nám paní lektorka dávala čichat k myrze, tak na to zvláště holky moc dlouho vzpomínaly.“

Jedna z dotazovaných učitelek mě po rozhovoru požádala, abych si přišla do její třídy o programu Legenda o třech stromech, který jsme společně absolvovaly, popovídat i s žáky. Asi tři týdny po navštívení programu si děti pamatovaly i drobné detaily a bylo patrné, že na program rády vzpomínají.

Jiná učitelka, která také se svou třídou absolvovala program Legenda o třech stromech, na otázku „Navázali jste ve výuce ve škole nějak na absolvovaný program?“ odpověděla takto: „Určitě jsem na to navázali, když jsme si povídali ve škole o Velikonocích. Najednou pro děti znamenaly víc. Nebylo to už jen o tom, že našupeme holky, ale pochopili, že tam šlo o toho Ježíše a o to, jaký dar nám přinesl.“

Pro některé učitelky je také důležité, že si žáci o podstatných tématech povídají i s někým jiným, než jen s učiteli: „Myslím, že je důležité, že tato důležitá témata mají děti zprostředkovaná i od jiného člověka než od svého učitele. Při programech jdou děti většinou velmi aktivní.“

9.6.4 Jak učitelé hodnotí práci Pedagogického centra

Dotazovaným učitelkám jsem otázku týkající se přímo hodnocení práce Pedagogického centra nepokládala. Poslední otázka rozhovoru zněla takto: „Co byste si od Pedagogického centra přáli ještě navíc?“

Všechny respondentky však na tuto otázku reagovaly velkou vděčností za činnost Pedagogického centra. Například jedna z učitelek odpověděla takto: „... Pedagogické centrum dělá obrovsky významnou a důležitou práci pro naši společnost... Stavějí na hodnotách, které jsou společné lidem dobré vůle, jsou tam kulturní hodnoty a jemně to přechází i do hodnot duchovních... Strašně se mi líbí, jaký velký kus odborné práce je za tím. Jejich práce je velice podložena reálnými fakty... Velmi si také vážím toho, že materiály zpřístupňují.“

Sedm z osmi učitelek v odpovědi na tuto otázku přímo uvedlo, že by s Pedagogickým centrem rády dále spolupracovaly nebo, že by rády využily další nabídku programů.

Z odpovědí učitelek, které programy Pedagogického centra využívají opakovaně, je jasně patrné, že jsou vděčné, že si mohou vybírat z více druhů programů, ať už podle prostředí, námětu, ale také lektora.

10 Shrnutí

Předkládaná případová studie byla zaměřená na soubor programů Pedagogického centra. Zkoumané programy jsou určeny pro žáky 1. stupně základní školy. Cílem této práce je odpovědět na hlavní výzkumnou otázku: „Jak Pedagogické centrum usiluje o rozvoj hodnot ve svých programech pro školy?“

K zodpovězení této otázky jsem použila tyto výzkumné nástroje: obsahovou analýzu anotací programů Pedagogického centra, rozhovor se zakladatelkou a vedoucí Pedagogického centra a obsahovou analýzu strukturovaných rozhovorů s osmi učitelkami, které se svými třídami navštívily jeden nebo více programů Pedagogického centra. Soubor anotací programů, které jsem analyzovala, obsahuje sto tři anotací. Dále jsem v této práci využila volně přístupné statistiky Pedagogického centra, které obsahují především informace o návštěvnosti programů.

Výzkum obsahoval následující dílčí otázky. Pokusím se zde krátce shrnout zjištěné odpovědi.

- Jaké poslání má Pedagogické centrum?

K zodpovězení této dílčí výzkumné otázky mi pomohl rozhovor s vedoucí Pedagogického centra. Marie Zimmermannová říká, že název stěžejního projektu Výchova a hodnoty vystihuje poslání Pedagogického centra. Jednotlivé předkládané aktivity otevírají cestu k diskusím o hodnotách, které jsou pro naši společnost důležité. Výchozím stanoviskem pro výběr témat programů a jejich tvorbu je fakt, že naše společnost vyrostla na křesťanských kořenech. Lektori Pedagogického centra vytvářejí programy v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem.

- Jaká je návštěvnost programů Pedagogického centra?

Tato dílčí otázka byla zodpovězena pomocí rozhovoru s Marií Zimmermannovou a dále pomocí dat získaných ze závěrečných zpráv Pedagogického centra. Vedoucí centra se snaží oslovit všechny druhy škol. Ze závěrečných zpráv vyplývá, že většina škol, jejichž žáci navštěvují programy, jsou běžné státní školy a nejčastěji programy využívají učitelé 1. stupně základních škol se svými třídami. Přesné údaje k návštěvnosti programů jsou k dispozici od předvánočního období v roce 2017 do

jara 2022. V tomto časovém rozmezí bylo zrealizováno pět set dvacet tři programů. Z dostupných dat jsou patrné dvě hlavní skutečnosti. Za prvé: do fungování Pedagogického centra se promítla koronavirová pandemie, programy v se v roce 2020 a v první polovině roku 2021 téměř nerealizovaly. Za druhé: učitelé nejvíce využívají program v předvánoční, adventní, době.

- Jaké hodnoty Pedagogické centrum ve svých programech rozvíjí nebo zmiňuje?

Obsahovou analýzou programů byla zjištěna široká škála hodnot, které jsou pomocí programů rozvíjeny nebo jsou v programech zmiňovány. Zjištěné hodnoty jsem rozdělila do sedmi skupin, podle toho, jak spolu souvisejí. Jsou to tyto skupiny: hodnoty související s přesahem, hodnoty související s krásou, hodnoty související s úctou, hodnoty související se vzory, hodnoty důležité pro společnost, hodnoty jako dary a hodnoty, které jsou zároveň prostředkem.

- Jaké prostředky, přístupy a metody Pedagogické centrum využívá k předávání hodnot?

Na tuto dílčí otázku jsem odpovídala opět pomocí obsahové analýzy anotací programů Pedagogického centra a k dokreslení jsem použila některé příklady prostředků, které zmiňovala vedoucí Pedagogického centra v rozhovoru. Součástí této odpovědi je také stručné představení dvou pedagogických směrů, jejichž programy nebo principy Pedagogické centrum využívá. Je to jednak pedagogika Franze Ketta a programy z učebnic *My jsme svět*, které byly pro české prostředí upraveny podle programů, které vytvořila sestra Cyril Mooney.

Zde je ještě nutné podotknout, že na základě anotací Pedagogického centra nebylo možné vytvořit didaktickou analýzu výukových metod a strategií, které Pedagogické centrum využívá. Záměrem bylo poukázat na obsahovou pestrost a kreativní přístup lektorů.

- V jakých prostředích jsou realizované programy Pedagogického centra? A jaké hodnoty s jednotlivými prostředími souvisejí?

Cílem výše uvedené dílčí výzkumné otázky bylo zjistit, jestli jsou pro programy navržené v určitém prostředí některé hodnoty příznačné. Základními třemi prostředími, ve kterých se programy Pedagogického centra odehrávají, jsou školní

třídy, různé pražské kostely a příroda. Podle obsahové analýzy anotací programů Pedagogického centra jsem zjistila, že programy, které jsou navrženy do kostelů, téměř všechny obsahují hodnoty související s přesahem a hodnoty související s krásou. V programech připravených do školních tříd jsou více než v celém souboru programů používány hodnoty, které jsou zároveň prostředkem, tedy hlavně tvořivost a spolupráce. Několik programů, které probíhají formou výletu, oproti ostatním programům obsahují hodnotu citlivost pro vnímání přírody.

- Na jaká témata jsou zaměřené programy Pedagogického centra? Jaké hodnoty se pojí k jednotlivým tématům?

Programy Pedagogického centra jsem pomocí obsahové analýzy anotací programů rozdělila do devíti skupin podle hlavního námětu programů: Advent a Vánoce, Velikonoce, Dušičky, svatí, Bible, kostel, osobnost, setkání a společenské. Většina všech analyzovaných anotací programů obsahuje hodnoty, které souvisejí s přesahem. Dvě skupiny programů, zaměřených na téma osobnosti a společenských otázek, se od ostatních skupin odlišují významnějším způsobem. Z hodnot souvisejících s přesahem obsahují ve větší míře jen dobro, zároveň však v mnohem větší míře obsahují hodnoty, které jsou důležité pro společnost.

- Jak se k programům Pedagogického centra dostaly dotazované učitelky? Kolik programů navštívily?

Tuto dílčí výzkumnou otázku jsem zodpověděla pomocí obsahové analýzy osmi strukturovaných rozhovorů s učitelkami, které se svými třídami navštívily jeden nebo více programů Pedagogického centra. Učitelky se k programům Pedagogického centra dostaly různými cestami. Vzhledem k malému a specifickému vzorku respondentek není možné zobecnit, která cesta je nejčastější. Učitelky se k programům Pedagogického centra dostaly díky doporučení kolegyně, informaci od ředitele, doporučení od katechety a díky svému zajmu o pedagogiku Franze Ketta. Polovina respondentek absolvovala se svými třídami pouze jeden program, jedna učitelka navštívila s dětmi dva programy a tři respondentky navštívily více než pět programů.

- Jakých hodnot si v programech Pedagogického centra všímají učitelé?

Základem pro zodpovězení této dílčí výzkumné otázky je opět obsahová analýza rozhovorů s učitelkami. Hodnoty, kterých si všimly respondentky, se do značné míry překrývají s hodnotami zjištěnými pomocí obsahové analýzy anotací programů Pedagogického centra. Zajímavé je, že hodnota, které si všimlo nejvíce respondentek, není obsažena v obsahové analýze anotací programů. Touto hodnotou je naslouchání a ztišení se.

- Navazují učitelé ve výuce na programy Pedagogického centra?

Tato dílčí výzkumná otázka je zodpovězena opět pomocí obsahové analýzy strukturovaných rozhovorů s učitelkami. Všechny učitelky v rozhovorech uvedly, že se k navštíveným programům Pedagogického centra vrací. Programy respondentky využívají jako prohloubení probíraného tématu. Několik učitelek zdůraznilo, že je velmi cenné, že děti slyší o důležitých tématech také od někoho jiného než jen od svého učitele.

- Jak hodnotí učitelé programy a práci Pedagogického centra?

Ačkoliv respondentky nebyly explicitně k hodnocení práce Pedagogického centra vyzvány, ale měly odpovědět na otázku „Co byste si od Pedagogického centra přáli ještě navíc?“, všechny odpovídaly v podobném duchu. Všechny dotazované učitelky byly programy Pedagogického centra velmi příjemně překvapeny a byly za ně vděčné. Sedm z osmi respondentek uvádělo, že využijí nabídky programů Pedagogického centra i v budoucnosti nebo že by rády s lektory nadále spolupracovaly.

Domnívám se, že předložená případová studie poukázala na skutečnost, že Pedagogické centrum nabízí širokou škálu programů zaměřených na různá témata, realizovaných v odlišných prostředích a vedoucích k výchově k hodnotám. Programy jsou velmi interaktivní. Lektori využívají různých prostředků k předání důležitých myšlenek žákům, ale i učitelům. Zejména výpovědi učitelek dokládají, že práce Pedagogického centra je velmi cenná a užitečná pro podporu výchovy dětí k hodnotám.

Závěr

Tématem této diplomové práce byla výchova dětí k hodnotám za pomoci programů Pedagogického centra Arcibiskupství pražského.

Stěžejním bodem teoretické části práce bylo nastínění některých témat, která jsou pro naši společnost běžnou součástí života a velmi úzce souvisí s křesťanstvím, dále krátký vhled do vývojových teorií podle Jeana Piageta, Erika H. Eriksona, Lawrence Kohlberga a Jamese W. Fowlera, charakteristika dítěte mladšího školního věku, rozbor Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání po hodnotové stránce, krátké seznámení s problematikou etické a náboženské výchovy v naší společnosti a stručné představení Pedagogického centra.

Hlavním cílem empirické části bylo zjistit a popsat, jak Pedagogické centrum usiluje o výchovu dětí na prvním stupni základní školy k hodnotám. K dosažení zmíněného cíle jsem využila následující výzkumné prostředky: obsahovou analýzu anotací programů Pedagogického centra zaměřených na první stupeň základní školy, rozhovor se zakladatelkou Pedagogického centra a obsahovou analýzu rozhovorů s osmi učitelkami, které se svými třídami programy navštívily.

Poznatky teoretické části v mnoha oblastech podporují zjištění z části empirické. Mezi křesťanská témata, která jsou běžnou součástí naší společnosti, patří například křesťanské svátky, sakrální architektura nebo propojení našich dějin s životy světců. Tato témata jsou často základem pro programy Pedagogického centra. Dalším příkladem propojení teoretické a empirické části je skutečnost, že na některé hodnoty zjištěné obsahovou analýzou anotací programů Pedagogického centra je možné nahlížet optikou vývojových teorií. Třetím důležitým propojením obou částí práce je fakt, že Pedagogické centrum své programy vytváří v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem.

Domnívám se, že v empirické části se podařilo vystihnout některé důležité charakteristiky Pedagogického centra. Tato instituce má velmi široký záběr své činnosti, a to v oblasti výběru témat, volby prostředků a materiálů, které v programech lektori používají, ale hlavně v množství a hloubce hodnot, kterých se ve svých programech dotýkají. Činnost Pedagogického centra je učiteli velmi pozitivně hodnocena. Všimají si zejména toho, že

lektoři jsou schopni žáky zaujmout, programy vedou žáky ke ztišení, naslouchání a zamyšlení se nad mnoha důležitými hodnotami.

Myslím si, že na základě této práce je možné tvrdit, že Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského je instituce, která je velmi nápomocná k výchově dětí k hodnotám, což je pro dnešní společnost klíčové.

SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Seznam použitých knižních zdrojů

ADAM, Adolf. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-269-1.

ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-968-3.

BRAVENÁ, Noemi. „Do not be concerned only about yourself...“ *Transcendence and its Importance for the Socialization and Formation of a Child's Personality*. Kassel: Kassel University Press, 2019. ISBN 978-3-7376-0436-9.

DOSTATNI, Tomasz, ŠUBRT, Jaroslav. *Dominik Duka. Tradice, která je výzvou*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0055-0.

ERIKSON, H. Erik. *Dětství a společnost*. 2. vydání. Praha: Portál, 2022. ISBN 978-80-262-1956-9.

ERIKSON, H. Erik. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. 2. vydání. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0786-3.

FOWLER, James W. *Stages of Faith*. San Francisco: Harper, 1995. ISBN 0-06-062840-5.

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-303-X.

HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí. Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-628-5.

HERCIKOVÁ, Pavla Edita. *Křesťanská výchova dětí*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupstvím pražském, 2002. ISBN 80-239-0353-5

HEYDUK, Josef. *Svatí církevního roku*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-385-X.

KOLLEROVÁ, Lenka. Střední dětství. In: BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3462-3.

KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, výchova, hodnoty. Kapitoly z filosofie výchovy*. Prešov: ManaCon, 1996. ISBN 80-85668-34-3.

LUKÁŠOVÁ, Hana. *Kvalita života dětí a didaktika*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-784-8.

LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-2543.

MILLOVÁ, Katarína. Klasické teorie vývoje. In: BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3462-3.

MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8.

MUROŇOVÁ, Eva, MUCHOVÁ, Ludmila. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy (pro nepovinný předmět náboženství v základních školách)*. Praha: Česká biskupská konference, 2004. ISBN 80-239-9578-2 (brož.).

PETRÁČEK, Tomáš. Vojtěch – Adalbert. In: SLÁMA, Jiří. *Střední Čechy, kolíbka národních patronů*. Kladno: Muzeum Kladno, 2015, s. 115-142. ISBN 978-80-904728-9-1.

PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. 6. vydání. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0691-0.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-0871-3.

PODZIMEK, Michal. *Bůh ve škole. Na cestě od uzavřeného dogmatu k dospělé křesťanské spiritualitě*. Červený Kostelec: nakladatelství Pavel Mervart, 2021. ISBN 978-80-9465-498-5.

REALE, Giovanni. *Kulturní a duchovní kořeny Evropy: za obrození evropského člověka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-068-3 (brož.).

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem. Vývojová psychologie*. 4. doplněné vydání. Praha: Portál, 2021. ISBN 978-80-262-1783-1.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7376-312-3.

SPIPKOVÁ, Vladimíra. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-942-9.

SOUKUPOVÁ, Helena. *Svatá Anežka. Život a legenda*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-471-6.

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Hradec Králové: Nakladatelství Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-051-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VANÍČEK, Vratislav. *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2014. ISBN 978-80-7432-501-4.

ZIMMERMANOVÁ, Marie, VRBOVÁ, Eliška, HERCIKOVÁ, Pavla Edita, ONDRA, Michal. *Kněžna Ludmila. Příručka pro pedagogy základních a středních škol*. Praha: Arcibiskupství pražské, 2021. ISBN 978-80-907107-5-7.

ZIMMERMANNOVÁ, Marie: ThDr. Josef Hronek jako katechetik a pedagog. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-146-2962-9.

ZLÁMAL, Bohumil. *Svatí Cyril a Metoděj*. Řím: Křesťanská akademie, 1985.

Seznam použitých internetových zdrojů

Cesty katecheze. Revue pro katechetiku a náboženskou pedagogiku. [online]. Holice: Cesty katecheze, [Cit. 4. 7. 2023]. Dostupné z: <http://www.cestykatecheze.cz/>.

FIFERNOVÁ, Kristýna. *Výuka předmětu náboženství na 1. stupni církevní ZŠ očima žáků.* Praha. 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce: doc. Jana STARÁ. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/157350/120385127.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

HÁBL, Jan. „Měl bych“ – Poznámky k potřebě etického vychovatelství. In: *e-Pedagogium*, 2014, 14.3, s. 82-91. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2014/03/08.pdf>.

HÁBL, Jan. Na charakteru (nejen pedagoga) ve vzdělávání záleží. In: *Pedagogika*, 2022, 72.3. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2022. Dostupné z: <https://ojs.cuni.cz/pedagogika/issue/view/199>.

HVCM – *Hodnotové vzdělávání* [online]. Vlnařice: Cyril Mooney Education, z. s. [Cit. 16. 6. 2023] Dostupné z: <https://hvcm.cz/>.

Katecheze dobrého pastýře [online]. Holice: Cesty katecheze, ©2014-2023 [Cit. 28. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.katechezedobrehopastyre.cz/>.

Kryštofova biblická krabička [online]. Holice: Cesty katecheze, ©2020-2023 [Cit. 28. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.krystofovabiblickakrabicka.cz/>.

PACHELOVÁ, Michaela. *Implementace doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova na prvním stupni základní školy.* Praha, 2022. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Oddělení pro vědeckou činnost. Vedoucí práce Stará, Jana. Dostupné z:

<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/177576/140104587.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

PÁLKOVÁ, Jitka. *Výuka náboženství na základních školách v ČR*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2014, 99 s. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií, Katedra pedagogiky. Vedoucí diplomové práce Mazánková, Libuše. Dostupné také z: <http://hdl.handle.net/10563/27940>.

Pedagogické centrum [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2013–2023 [Cit. 1. 4. 2023]. Dostupné z: <https://apha.cz/duchovni-sluzby/pedagogicke-centrum/>.

PELCOVÁ, Naděžda. Hodnotová výchova a výchova k hodnocení. In: *Pedagogika*, 2013, 10.3. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2014/01/P_2013_3_02_Hodnotova_285_300.pdf.

PLHÁKOVÁ, Alena. Teorie kognitivního vývoje. *Acta Universitatis Palckianae Olomucensis. Facultas philosophica. Psychologica 34. Varia psychologica X*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISSN 1214-3251. Dostupné z: http://oldwww.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Psychologica_34_Varia_Psychologica_X.pdf

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT ČR, 2021. [cit 1. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.

RAŠKA, Ondřej. Hodnotové vzdělávání Cyril Mooney: Obavy českých učitelů v porovnání s praxí indických učitelů. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra sociální pedagogiky, 2018. Vedoucí diplomové práce Šíp, Radim. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/t8258/Diplomova_prace_OR_2.pdf.

Sčítání 2021. Náboženská víra [online]. Praha: Český statistický úřad, ©2023 [Cit. 15. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira>

Společnost Pedagogiky Franze Ketta, z. s. [online]. Dolní Benešov: Společnost Pedagogiky Franze Ketta, z. s., [Cit. 16. 6. 2023]. Dostupné z: http://www.kett.cz/soubor/teorie/z_kladn_charakteristiky.pdf.

Spolek Svatá Ludmila [online]. Praha: Svatá Ludmila z.s., ©2020 [Cit. 4. 7. 2023]. Dostupné z: <https://www.svataludmila.cz/>.

STARÁ, J., ZEMANOVÁ, B. *Obecná didaktika III – Výukové metody a strategie*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2022. ISBN 978-80-7603-370-2. Dostupné z: <https://cuni.futurebooks.cz/detail-knihy/obecna-didaktika-iii-vyukove-metody-strategie>.

Svátky v České republice [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [Cit. 23. 6. 2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/svatky-v-ceske-republice>.

TOMÁNEK, Pavol. *Náboženstvo a náboženská výchova v Evropskej únii*. In: *Pedagogika*. 2007. roč. 57. ISSN 0031-3815. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/files/2014/01/P_2007_2_05_N%C3%A1bo%C5%B7Eenstvo_145_152.pdf

Velké revize RVP základního vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT ČR a NPI ČR, © 2023, [cit 23. 6. 2023]. Dostupné z: <https://velke-revize-zv.rvp.cz/>.

Výchova a hodnoty. Týden pro školy 2018 [online]. Praha: Arcibiskupství pražské, ©2018 [Cit. 20. 4. 2023]. Dostupné z: <https://vychova-hodnoty-2018.webnode.cz/o-projektu/>

Výchova a hodnoty [online]. Praha: Pedagogické centrum Arcibiskupství pražského, ©2018–2023 [Cit. 10. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.vychova-hodnoty.cz/>

Výchova a hodnoty [online]. Meta, ©2023 [Cit. 10. 4. 2023]. <https://www.facebook.com/vychovaahodnoty>.

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Zastoupení hodnot v programech Pedagogického centra	61
Tabulka č. 2: Zastoupení použitých prostředků v programech Pedagogického centra.....	66
Tabulka č. 3: Hodnoty identifikované respondentkami v programech Pedagogického centra.....	82

Seznam grafů

Graf č. 1: Počty zrealizovaných programů v jednotlivých obdobích podle prostředí, kde se programy konají.....	59
Graf č. 2: Počet vytvořených programů podle prostředí, kde se konají.....	73
Graf č. 3: Počet uskutečněných programů podle prostředí, kde se konají.....	73
Graf č. 4: Počet vytvořených programů podle tématu.....	76
Graf č. 5: Počet uspořádaných programů podle tématu.....	77

Seznam příloh

Příloha 1: Pracovní verze tabulky hodnot a prostředků v programech Pedagogického centra	
Příloha 2: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů připravených do prostředí kostela a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů	
Příloha 3: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů připravených do prostředí školy a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů	
Příloha 4: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů připravených do prostředí přírody a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů	
Příloha 5: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Advent a Vánoce a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů	
Příloha 6: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Velikonoce a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů	

Příloha 7: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Dušičky a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

Příloha 8: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma svatí a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

Příloha 9: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Bible a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

Příloha 10: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma kostel a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

Příloha 11: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Osobnost a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

Příloha 12: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Setkání a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

Příloha 13: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na Společenská témata a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

PŘÍLOHY

Příloha 1: Pracovní verze tabulky hodnot a prostředků v programech Pedagogického centra

The image shows a large, dense grid table with many columns and rows. The table is divided into several sections by horizontal lines. The top section has a header with many small text labels. The main body of the table consists of a grid of numbers, likely representing scores or averages. The bottom section has a few more rows of data and labels. The table is printed on a large sheet of paper, possibly a ledger or a data sheet, and is placed on a wooden surface.

Příloha 2: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů připravených do prostředí kostela a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	krása	poznání kulturní památky	poznání výtvarného díla	citlivost pro vnímání symbolů	víra	lásky	přesah	dobro	naděje	vzory	úcta ke svatým	zbožnost	úcta k předkům	život	služba	odpovědnost	úcta k vlasti
kostel	45	45	45	44	44	44	41	41	40	39	35	35	29	28	28	26	23
kostel (%)	100	100	100	98	98	98	91	91	89	87	78	78	64	62	62	58	51
všechny	80	52	59	95	90	89	84	98	84	91	64	66	57	59	58	71	50
všechny (%)	78	50	57	92	87	86	82	95	82	88	62	64	55	57	56	69	49

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 3: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů připravených do prostředí školy a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	dobro	vzory	citlivost pro vnímání symbolů	spolupráce	víra	lásky	přesah	odpovědnost	naděje	tvořivost	život	krása	vděčnost	služba	radost	statečnost, odvaha	pomoc
škola	51	46	45	41	40	39	39	39	38	38	30	29	29	27	26	26	26
škola (%)	98	88	87	79	77	75	75	75	73	73	58	56	56	52	50	50	50
všechny	98	91	95	66	90	89	84	71	84	54	59	80	44	58	46	47	42
všechny (%)	95	88	92	64	87	86	82	69	82	52	57	78	43	56	45	46	41

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 4: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů připravených do prostředí přírody a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	krása	poznání kulturní památky	poznání výtvarného díla	citlivost pro vnímání symbolů	úcta k předkům	úcta k vlasti	úcta ke svatým	víra	naděje	láska	dobro	vzory	odpovědnost	zbožnost	vnímání přírody	spolupráce
příroda	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	5	5
příroda (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	83	83
všechny	80	52	59	95	57	50	64	90	84	89	98	91	71	66	9	66
všechny (%)	78	50	57	92	55	49	62	87	82	86	95	88	69	64	8,7	64

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 5: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Advent a Vánoce a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	krása	citlivost pro vnímání symbolů	víra	naděje	láska	přesah	dobro	radost	vzory	rodina	obdarování	spolupráce	vděčnost
A+V	12	12	12	12	12	12	12	12	11	10	10	10	10
A+V (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	92	83	83	83	83
všechny	80	95	90	84	89	84	98	46	91	45	45	66	44
všechny (%)	78	92	87	82	86	82	95	45	88	44	44	64	43

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 6: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Velikonoce a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	citlivost pro vnímání symbolů	víra	naděje	láska	dobro	přesah	život	krása	vzory	radost	obdarování	statečnost, odvaha
Velikonoce	22	22	22	22	22	21	21	18	18	16	15	14
Velikonoce (%)	100	100	100	100	100	95	95	82	82	73	68	64
všechny	95	90	84	89	98	84	59	80	91	46	45	47
všechny (%)	92	87	82	86	95	82	57	78	88	45	44	46

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 7: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Dušičky a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	citlivost pro vnímání symbolů	úcta k předkům	úcta k druhým	dobro	rodina	život	sdílení zkušeností	vzory	vděčnost
Dušičky	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Dušičky (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100
všechny	95	57	29	98	45	59	18	91	44
všechny (%)	92	55	28	95	44	57	17	88	43

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 8: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma svatí a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	citlivost pro vnímání symbolů	vzory	úcta ke svatým	víra	dobro	láska	krása	odpovědnost	zbožnost	úcta k předkům	naděje	přesah	úcta k vlasti	služba	spolupráce	poznání výtvarného díla	moudrost
Svatí	38	38	37	37	37	36	34	34	33	32	32	31	30	28	27	25	23
Svatí (%)	100	100	97	97	97	95	89	89	87	84	84	82	79	74	71	66	61
všechny	95	91	64	90	98	89	80	71	66	57	84	84	50	58	66	59	39
všechny (%)	92	88	62	87	95	86	78	69	64	55	82	82	49	56	64	57	38

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 9: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Bible a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	citlivost pro vnímání symbolů	víra	naděje	láska	přesah	tvořivost	vzory	zbožnost	krása	poznání výtvarného díla	dobro	rodina	spolupráce	pokora	poslušnost
Bible	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2
Bible (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	67	67	67	67	67	67	67
všechny	95	90	84	89	84	54	91	66	80	59	98	45	66	36	14
všechny (%)	92	87	82	86	82	52	88	64	78	57	95	44	64	35	14

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 10: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma kostel a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	krása	poznání kulturní památky	poznání výtvarného díla	citlivost pro vnímání symbolů	úcta ke svatým	víra	naděje	láska	přesah	dobro	vzory	zbožnost	úcta k předkům	úcta k vlasti
kostel – téma	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3
kostel – téma (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	75	75
všechny	80	52	59	95	64	90	84	89	84	98	91	66	57	50
všechny (%)	78	50	57	92	62	87	82	86	82	95	88	64	55	49

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 11: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Osobnost a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	citlivost pro vnímání symbolů	úcta k vlasti	dobro	vzory	služba	úcta k předkům	odpovědnost	moudrost
osobnost	4	4	4	4	4	3	3	3
osobnost (%)	100	100	100	100	100	75	75	75
všechny	95	50	98	91	58	57	71	39
všechny (%)	92	49	95	88	56	55	69	38

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 12: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na téma Setkání a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	krása	poznání kulturní památky	poznání výtvarného díla	citlivost pro vnímání symbolů	úcta k předkům	víra	naděje	láska	přesah	spolupráce
setkání	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2
setkání (%)	100	100	100	67	67	67	67	67	67	67
všechny	80	52	59	95	57	90	84	89	84	66
všechny (%)	78	50	57	92	55	87	82	86	82	64

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.

Příloha 13: Srovnání procentuálního zastoupení hodnot ve skupině programů zaměřených na Společenská témata a procentuálního zastoupení hodnot v celém souboru programů

	dobro	odpovědnost	spolupráce	ochrana	vzory	pomoc	citlivost pro vnímání symbolů	sebeúcta	úcta k druhým	přesah	radost	život	vděčnost	statečnost, odvaha	solidarita
Společenská	13	11	10	10	9	9	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Společenská (%)	93	79	71	71	64	64	50	50	50	50	50	50	50	50	50
všechny	98	71	66	41	91	42	95	22	29	84	46	59	44	47	35
všechny (%)	95	69	64	40	88	41	92	21	28	82	45	57	43	46	34

Zdroj: Obsahová analýza anotací programů Pedagogického centra, anotace jsou dostupné na webových stránkách <https://www.vychova-hodnoty.cz/>.